

Rafael Dieste

CHARAMUSCAS

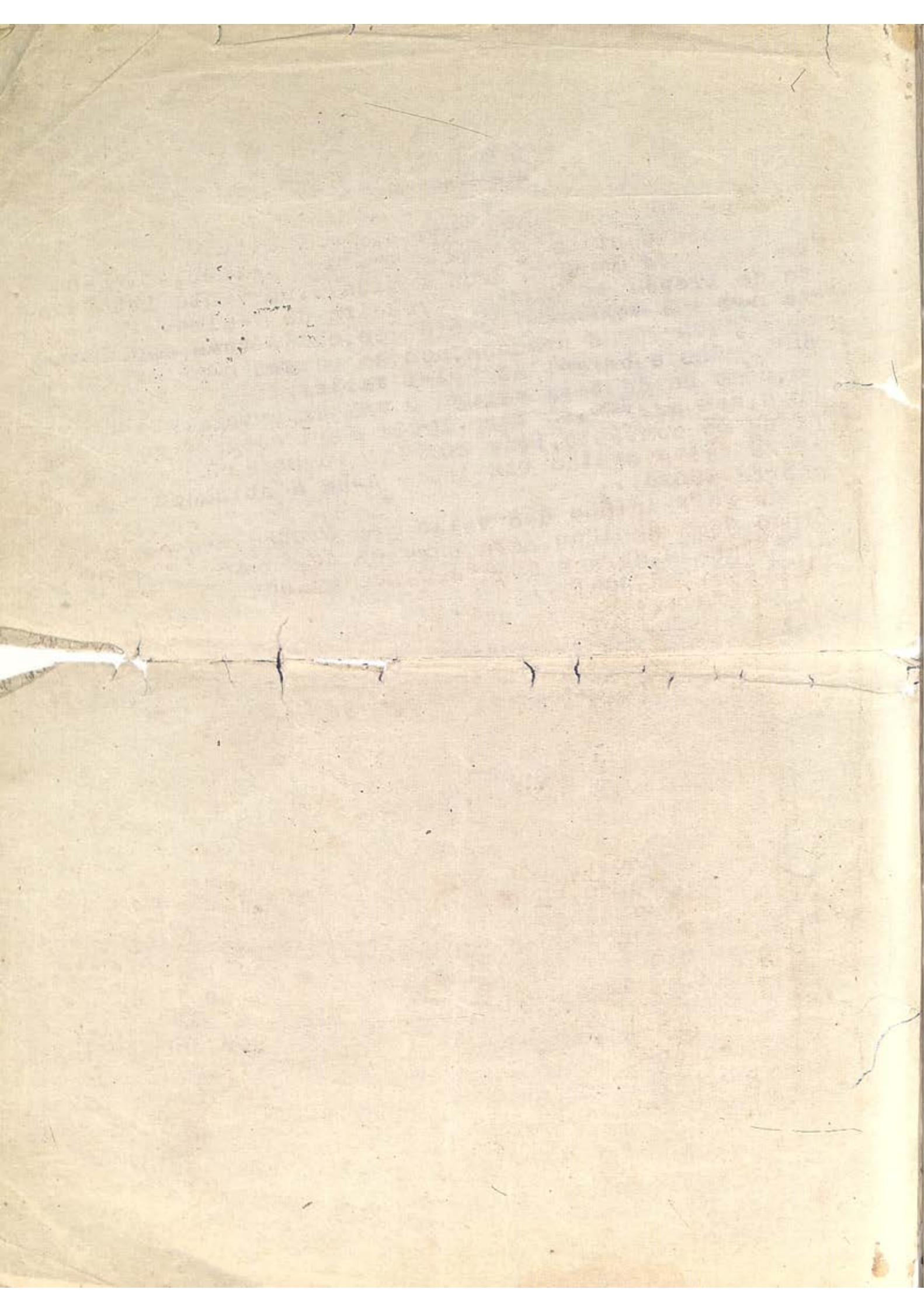

CHARAMUSCAS

NÚMERO MOSTRÁREO

= DRIUS, ABRIL DE 1923

S A N C T U S ! ...

A minda acabara de esbafar en saloucos.

-Probe santíña! -dixolle o siñor Chinto. -Dind-hoxe en demais me será leda a vida... Un vento irto, vento de trebón, esfóllame a roseira da y-alma... E cando xa non che vekan os meus ollos, cando tuas manciñas, como duas rosas brancas, non se pousen n-as miñas... enrugadas e bermellas pol-a vellez, dime tí mina filliña, como ha de tere acougo o meu esprito?... Eu vereime soyo, sen arrimo, en rexia loita c-as soedades, mentras tí presa no convento, irás sorrinte e maina como unha ave-laiña rel-o camino sen termo d-as santidades hasta fa guerte monxa...

As refreisóns d-o vello craváronse n-o corazón d-Ar minda como espiñas. Agre para os dous era o mandato d-o siñor abade, agre e doente. Nunca houbera sido ela tan virtuosa, tan boa!...

En troque o siñor abade estaba satisfeito d'a sua bra. A rapaza non era merecente de outra vida mais ruín. E sabía d-a pena y-o vello; prq él a forz de finxir, case o convençeu de que aquel dór de soeda sería us días, namais que us días... I-o vello Chinto, cego n-unha fe de obediencia os seus maiores, unha fe que lle viña do herdo, accedeu á proposta d-o siñor abade, dispónsese a vivir morrendo n-a casilla vella onde tan feliz fora c-a sua filla moy amada.

----O----

Moi de miñanciña o siñor abade, cal si levara unha bandeira de trunfo, endexamais tan ledo, camiñaba c-a nena de cara a Santiago. O siñor Chinto despideunos dend-a curota d-a lámoa c-os ollos apitocados de bágoas, batizando n-o ár o pano de loito que en recordo lle doaran as mauciñas, as dues rosas brancas d-o seu xardín, d-a filliña. E voltou a sua casilla vella onde por unha tempada a sua face se trocou arisca de tristura... Esquivouse d-as xentes como un gato de desertas serranías e foi en vellecendo, envellecendo, compracéndose n-o seu desterro, n-a docedume de lembranzas vellas e saudosas.

----O----

Un dia mandouno chamar o señor abade. Arrimado a un pañño de toxo, encrequenado baixo o peso asoballante d-os anos e d-as penas, o señor Chinto chegou a sua veira.

O señor abade sorria misticamente... Arredando d-as sens os cabelos de cinza c-as maus que tremían de contento faloulle:

-Alédate Chinto! Te os monxa!

-Monxiña -perguntou o vello friumente.

-Olla, Chinto, olla! -y-enseñoulle a carta que lle mandara o señor Obispo.

O vello tatexaba ó leela y-un sudoriño moiño salpicublle a testa. Dempois díxolle pensabundo:- Estou moy ledo señor, estou moy ledo... Mais o metela monxa foy un desacerto; eu sería mais feliz s-agora n-a miña vellez tivera a miña veira un netiño. Un fillo d-ela, mais así señor abade, anque ledo pol-o ben d-a filla... a tristura d-a miñ vida esgázame o corazón. Eu morrere y abandoado, ninguén à miña veira verterá unha bágoa cando eu morra.

O señor abade sinteu n-as falas amargas d-o vello unha tolà irreverenza e díxolle c-un sorrir nevado:

-Ben, home, ben! Miñán direille un pouquininho o que son as acusas d-o Ceo...

Y-o señor Chinto voltou á chouza, arrimado ó raiuio de toxo, y-encrequenado baixo un peso asoballante de penas e de anos...

---O---

E cando o outro día, o badalo batía n-as campás dando sinal de difunto... o señor abade sorriu sentado n-o seu balconeceo de pau que emboutaban algunhas frores tudías, musitando como unha promesa, un resíduo "Sanctus! Sanctus! Sanctus!".

JOSE BREA SEGADÉ.

R E F R A N E T I O .

Cando o corvo croa
y-a carballeira soa
vento pol-a proa.

Díxolle o pote ó caldeiro:
saca pr'ala que me luxas.

Cando os porcos arremeten á xente
e c-o fucillo desfán o que topan
água n-a porta.

---O---

Páxina perdida do orixinal.
Sabemos que nela figuraba
o poema de Brea Segade
D'a miña lira torva

Páxina perdida do orixinal.

Era o comezo do conto de R. Dieste
O vello que quería ve-lo tren,
que remata na páxina seguinte

despavoridas polo o apremio. O tren parecía sufril-a impertinencia d-unha detención levando presa. E fuxeu cheo d-indiferenza polo probe apeadeiro apodrecido.

O neto fala moito. Cómo corría o tren! E non levaba caballos. E había un neno como él, que evicara pol-a ventanela. Un neno ben vestido, de cara fina, que tiña n.os ollos esa expresión d-os ricos nenos d-as cidades, que andan en tren e viven en casas moi altas. Aquel neno non se asombraba d-ir en tren. Qué misteriosa finura había n-aquela indiferenza! E tamén íña unha señorita cunha telina lívian com-as que fan as cráñas, cubrindo a face... unha telina morada.

O vello fala pouco. Vai satisfeito, pro un pouco tristeiro. N-aquel mundo que pas ra com-un lóstrego, sentía escurramente unha atrevida, irreverente bruxería, unha vida sen coto, co vértigo d-as áxies volteiradas d-os títeres n-as altas randeeiras. Cál era o mundo verdadeiro? Vivira él engañado tantos anos n-as altas toxeiras? Había mais mundos que o seu. Mundos de bruxería, mundos d-arriscados equilibrios, mundos de irreverenza e tamén de maravela. Pro él, xa, malpocado!...

De súpeto o rapaciño dixo: - Eu cando medre tamén hoy de andar en tren.

As enrugas d-o vello teceron unha sombrisa tristura.

O rexo carro de bois voltaba rinchando, zemendo e dando tombos pr-aldea de nome bravo e silvestre perdida ante caladas cumes.

RAFAEL DIESTA.

/// ///////////////

D'A MUSA POPULAR.

Non quero ser muineiro A virxe d-a Guadalupe
nun barrel-o trimillado quen-a fixo moreniña?
porque alá n-o outro mundo o raios d-o sol que entra
piden conta d-o roubado. pol-a sua ventanía.

Veño d-a virxe d-a barca
veño d-abalal-a pedra.
Abalei a pequechinha
que a grande non quixo ela.

BOA SORTE PEITO-DURO!...

Andrés, o Peito-duro, o home de Kamiela a Faimilagros volve outra vez a Bos-Aires. Iste é o terceiro viaxe. N-o pirmeiro desémpenoouse d-as débidas que o asoballaban com un feixe de plomo enriba d-as costas. N-o segundo fixo aquela casa nova que ergue a veira d-o camiño verdadeiro a sua pedra picada. N-o iste que agora vay fagueir leva mentres de ganar prós balconcelos de ferro que a casa ten de lle por. Antrementres non volva, o chao d-as balcoadas istá sen antepeito, e dá medo os rapucíños que avican dindo fondo d-os vidraes... Boasorte, Pei toduro!

FALASE D-UN BARCO CARBOEIRO...

Antre mentres o home andivo navegando (xa pasaran dous anos d-inde quíl saira d-a casa) clá tivo o rapuci o que con cara de boa peza que agora anda os niños polas carballeiras. (Xa sabedes de quen falo) N-a semana pasada recibiu clá un baul cheo de boa roupa, de xoguetes, lambetadas e demais maravelas. Tamen tivo unha letra y-unha carta que viña d-a Cruña. Sábese que a carta era d-o home, pro non se sabe o que di... Tamén sábese que o home que viña pr-o seu laz, falcu n-a Cruña c-un vello amigo. Eu... mais non vos sei. Soio hey de dicirvos que o home non chega e que a muller anda c-as pálpebras roxas. Fállase d-un barco carboeiro que saiu pra Bombay. Eu non vos sey nada. Pro unha eistrana tristura apértame a gorxa.

RAFAEL DIESTE.

R.F.D.
1950

ATARDIGER!

O sol vai esmorecendo pra acocharse tral-o pico mais alto d-o monte Mauro. As andurifas revoan d-uma oliveira n-outra buscando a galla mais xeitosa pra cobixarse durante a noite. Oise o lonxe o ladrido d-os cans, os queixidos d-os chacales i-o tartaleo d-a xente n-as kábilas dand todo sinalos de que a noite se vai envolvendo baixo o seu negro mantedo.

N-a escalaira que forma pol-o lado de dentro a parede
que rodea o fortín, encárgease un soldado que antre os bei-
zos murmura unha cantiga baixa...baixiña. Contará os seus
dores, os seus amores ou as suas alegrías? Quén-o sabe!

O sol ponse; o soldadinho cala e lonxe ladran os canes; con
brisas de nez e morrifica a noite.

JESUS AGEDO SUPERIOR

1993-1994 学年 第一学期 期中考试

Eu sentí as badaladas
d-a ciresia d-o meu lugar,
n-o jardim d-a nifin casa
en morne tarde d-o vrap.

Il-o seu colo cal n-o berce
m-abalaba mita may
pra adormecerme cantando
en galero seu cantar.

Ela ouindo os badalados
d-a ciresia d-o meu lugar
espetoume **BB** e disse "Reza
pol-a y-alma que se vai!".

JOSE DE PAZOS VELA-HIDALGO

RECORDOS D'A CAMPAÑA.

Parecía un niño de pombas... Duas tendas de campa-
ña, brancas como nevocíos asomaban a galleta por ci-
ma d-os paredós feitos de sacos e terra.

Peruleiro o monte e callado de charamuscas rosí-
ñas, e un carreirito pálido pol-o medeo que baixaba a
congostra, era Butugarat. Com un dos erro tina a veces
bagulias ou cantares! —era maís... ois tina tamén o
peligro da morte cando unha que outra bala pasaba
fendendo os aires e o seu asubier de serpente adocci-
da.

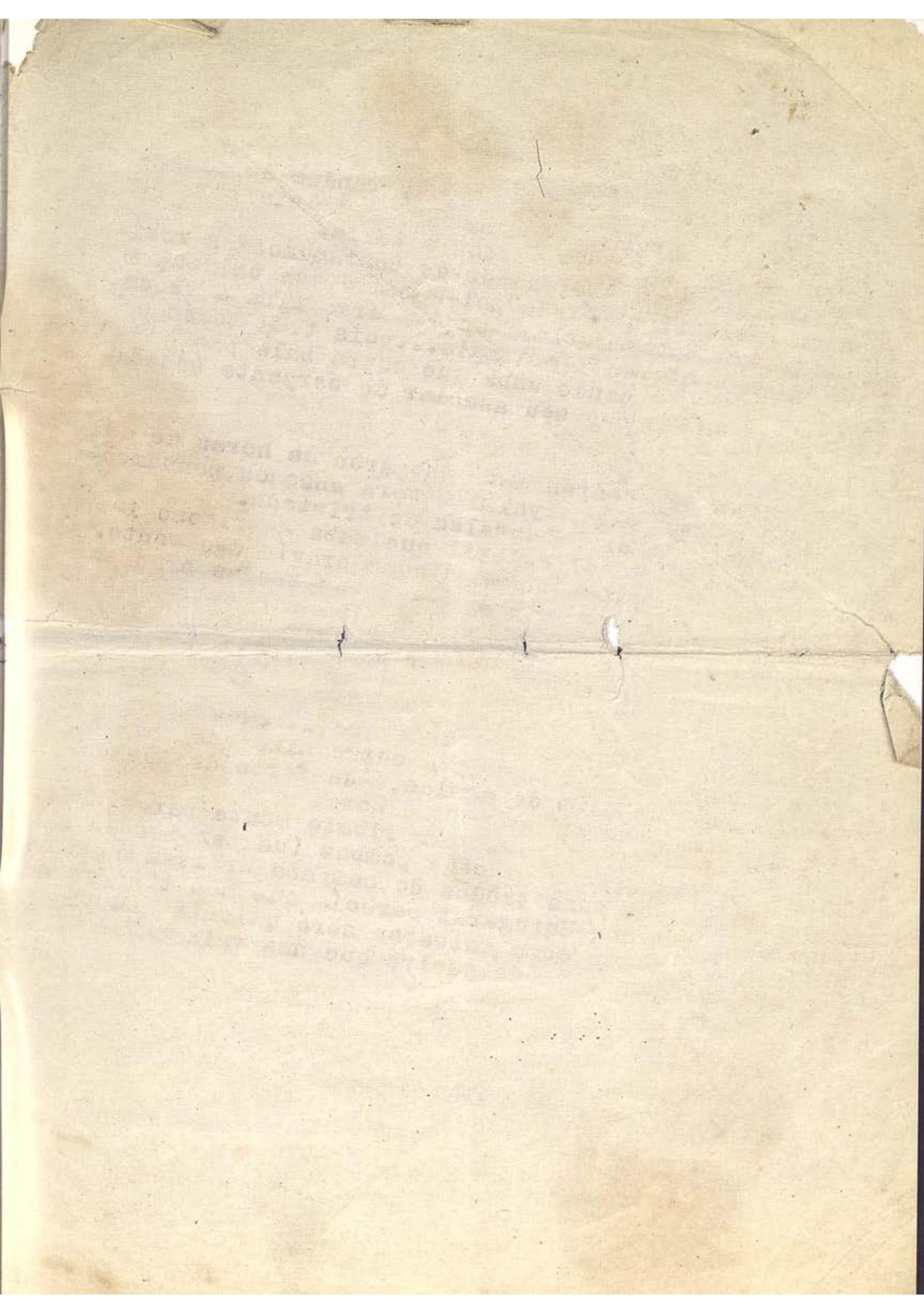
Despois de passaren mese, chegaron as horas de dei-
xar aquel curro onde a valva tivera enconhos, pensamen-
tos alegres e tamén vendavales de tristeza.

Na de mián. O sol d-abril queimaba no ríososo i-un
vento boavido roceaba sobre o cumo bravio d-o monte.
Intón alboraronse as cordas i-aquelas tendas brancas
com nevocíos asomoceronselle, e logo volveu a terra;
terra; logo os paredós foron esvar nos cumos aciños, ro-
lante poi-a canle hastra o fondo do monte e o quei-
rolar que recordaba o desastre d-outro tempo... e non
quedou nada en pé!

Colleron o carreirino piloto que atravesando o monte
baixa a congostra pra subir a outro niño que parecía,
branco tamén, un niño de águas, o-que forte arrubado e
sin bandeira como os moitos de noxe.

Ali n-o comizo mir nos tra ribato monte parecía o
lado e maldito. Ben o niño de pombas (us paredos de sa-
cos e terra con duas tendas de campaña brancas como ne-
voeiro e sin nos, Butugarat) parecia que non tinx xa o
peligro da morte como antes; ou será quizais que vay
a morte con nós a donde queir que nos vianos?

JOSÉ DA CRUZ.

7
Vida de um Fazendeiro
Anônimo

SUMÁRÉO.

Sanctus! — Repaneiro — D'a mina lira
towa — Cantigas — O vello que queria
velho tren — D'a musa popular — Palha-
ques — Ottardecer — Unha alma que se
vai — Recordos d'a campanha.

1.º Parte: Vida de um Fazendeiro
2.º Parte: Recordos d'a campanha

CHARAMUSCAS

1 9 2 3

XOSÉ MARÍA BREA SEGADE

RAFAEL DIESTE

XESÚS ROMERO SUÁREZ

ESTUDIOS E

[TRANSCRIPCIÓN]

CHARAMUSCAS

É UNHA EDICIÓN DO

CONSELLO DA CULTURA GALEGA

COMO HOMENAXE A

RAFAEL DIESTE

NO 1995,

ANO ADICADO Á SÚA MEMORIA

IMPRIMÍRONSE CINCOCENTOS EXEMPLARES NUMERADOS

EXEMPLAR NÚMERO:

52

CHARAMUSCAS

1 9 2 3

XOSÉ MARÍA BREA SEGADE

RAFAEL DIESTE

XESÚS ROMERO SUÁREZ

ESTUDIOS E

[TRANSCRIPCIÓN]

HOMENAXE

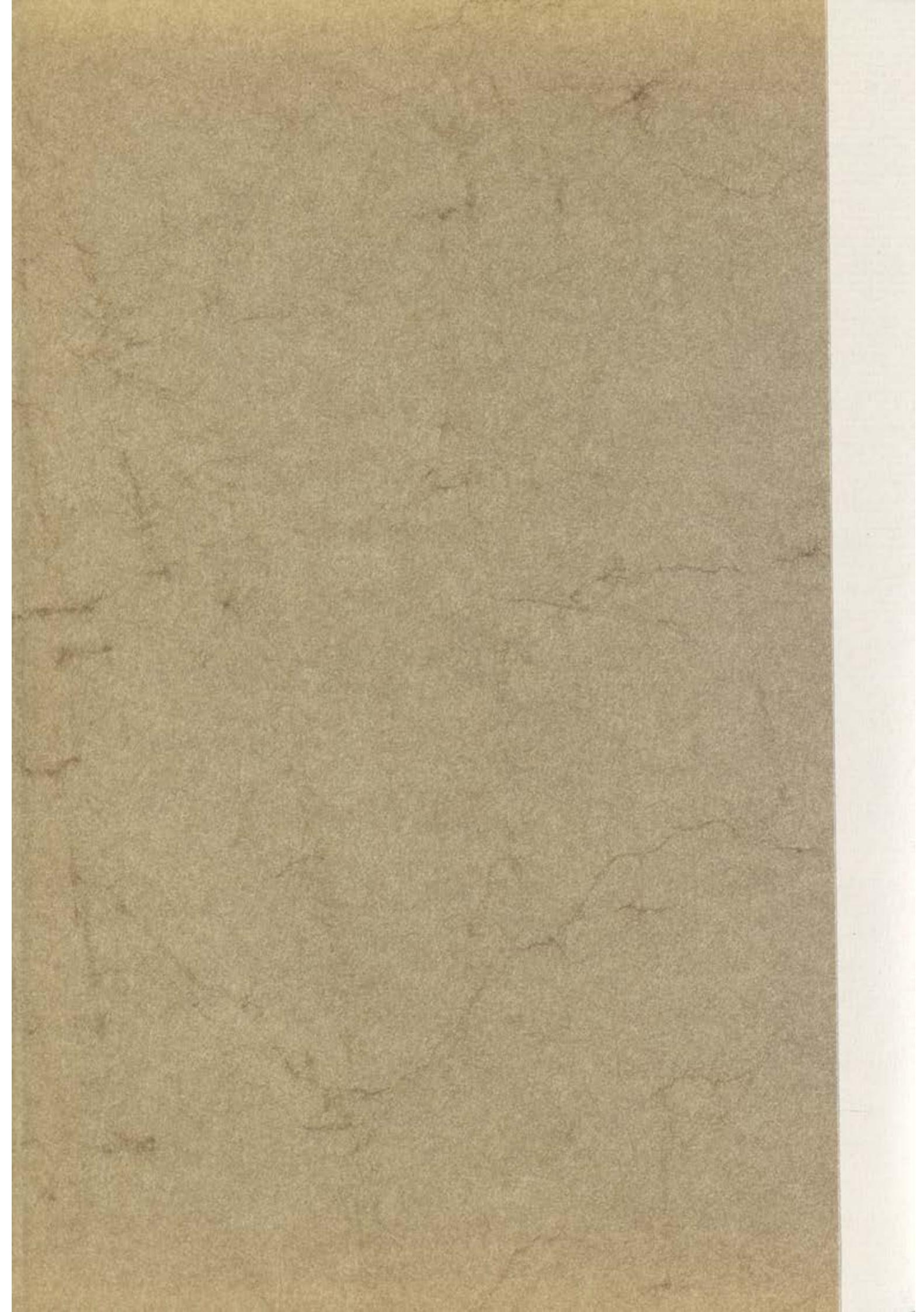
DO

CONSELLO

DA CULTURA GALEGA

MCMXCV

CHARAMUSCAS

þ

Campamento de Dar-Drius, 1925.

De pé, con sombreiro e bigote,

BREA SEGADE

(18 anos).

Sentado á dereita,

RAFAEL DIESTE

(25 anos).

CHARAMUSCAS

1 9 2 3

XOSÉ MARÍA BREA SEGADE

RAFAEL DIESTE

XESÚS ROMERO SUÁREZ

UNHA REVISTA GALEGA
NA GUERRA DE ÁFRICA

ESTUDIOS E
[TRANSCRICIÓN]

HOMENAXE

DO

CONSELLO

DA CULTURA GALEGA

MCMXCV

O deseño gráfico desta colección
é unha creación dos deseñadores
Pepe Barro, Xosé Salgado e Lía Santana
[GRUPO REVISIÓN DESEÑO]

A viñeta tipográfica utilizada
no deseño desta edición é a mesma
que Gonzalo Rodrigo de la Pasera
—“escribano de libros de molde”—
empregou no Missale Auriense
no ano 1494.

Sirva isto como homenaxe
ó deseñador e editor
do máis antigo libro
impreso que conservamos
en Galicia

SUMARIO

11

PRESENTACIÓN

Xosé Filgueira Valverde

15

RAFAEL DIESTE E BREA SEGADE,

ESCRITORES RIANXEIROS

NA GUERRA DE ÁFRICA

X. L. Axeitos

25

A REVISTA CHARAMUSCAS,

RESEÑA HISTÓRICA

Rosa Brea Suárez

55

CHARAMUSCAS, UNHA REVISTA GALEGA

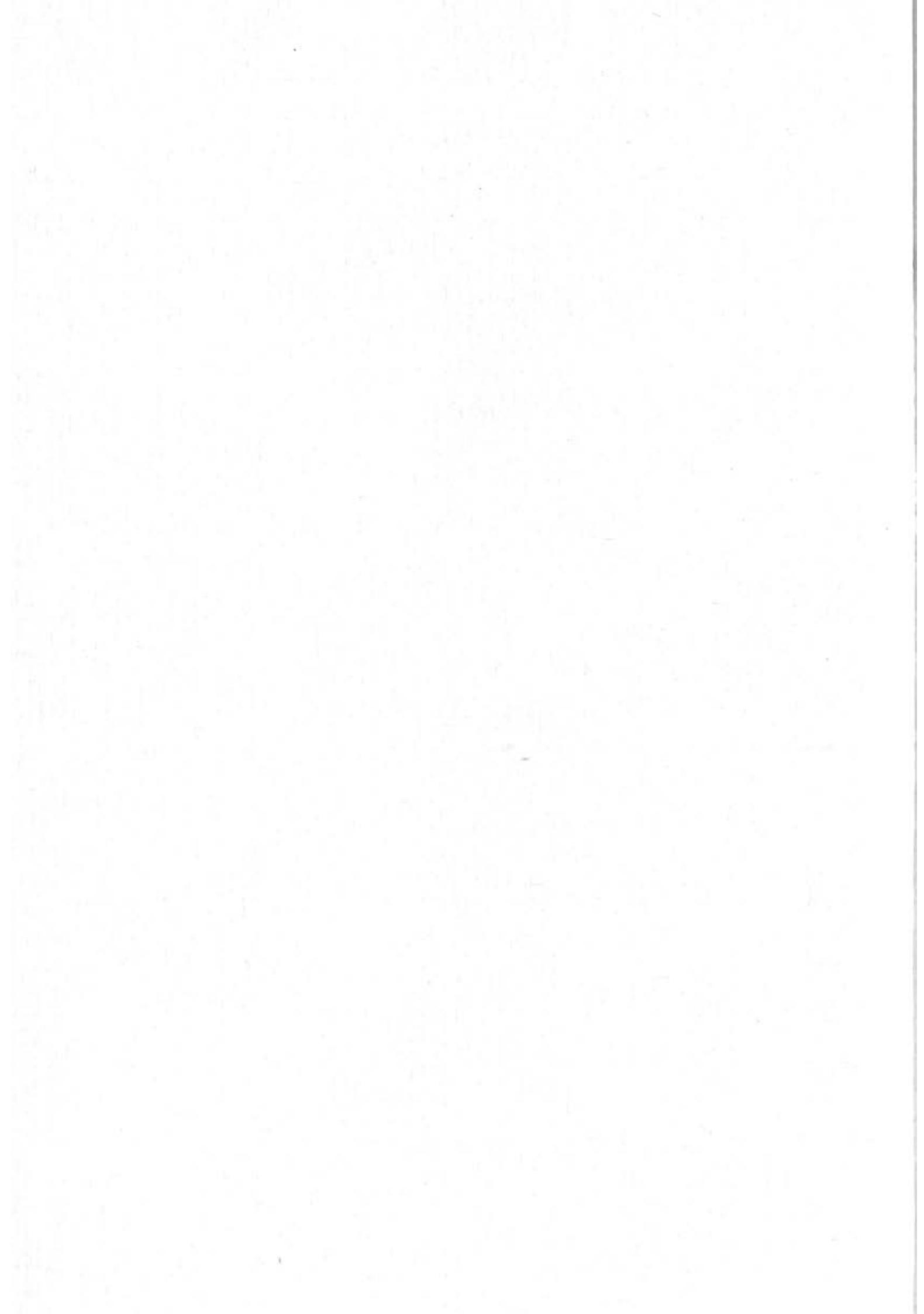
NA GUERRA DE ÁFRICA

Xosé Ramón Brea Rei

51

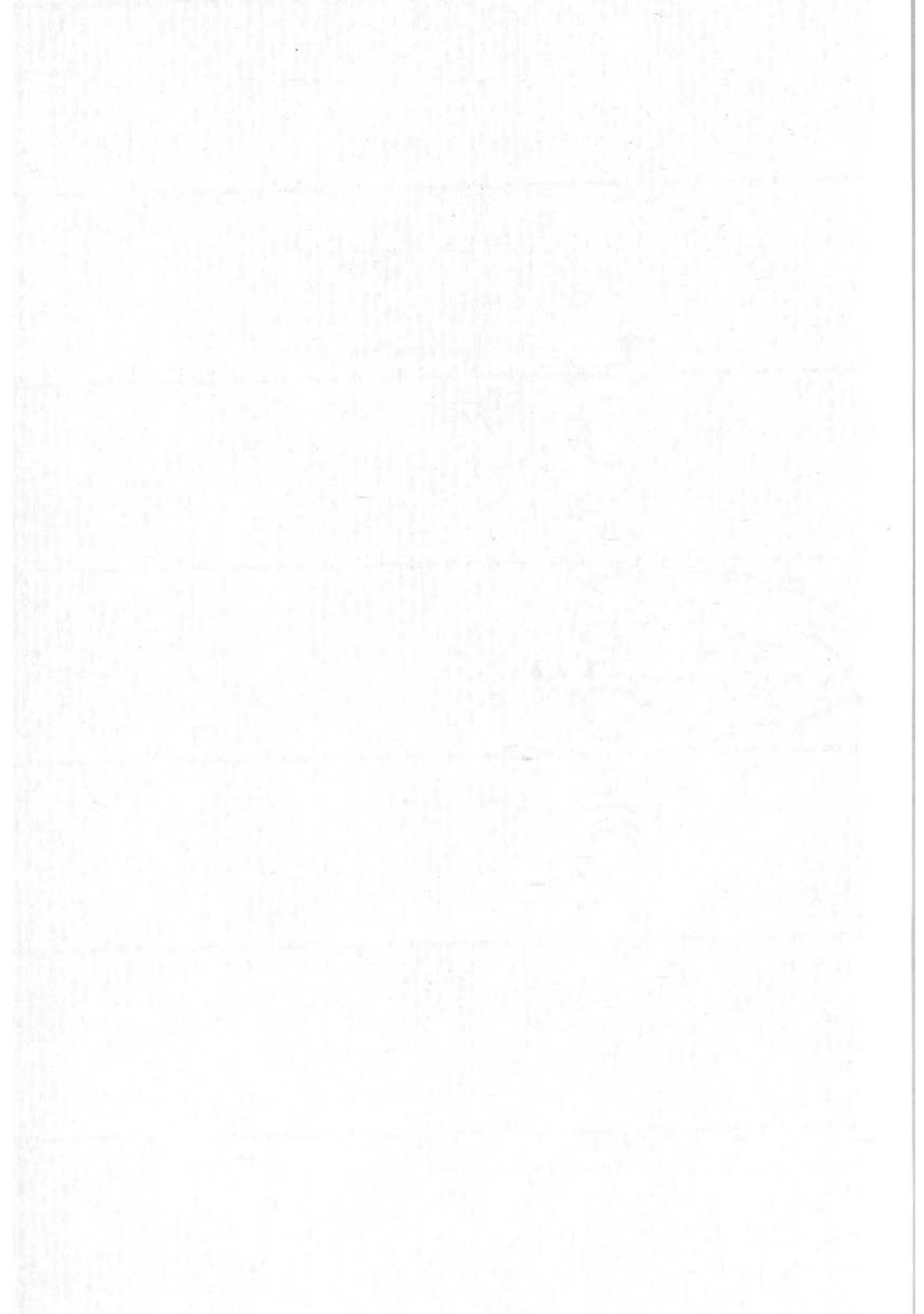
[TRANSCRICIÓN]

Xosé Ramón Brea Rei

P R E S E N T A C I Ó N
P O R
XOSÉ FILGUEIRA VALVERDE
Presidente do
Consello da Cultura Galega

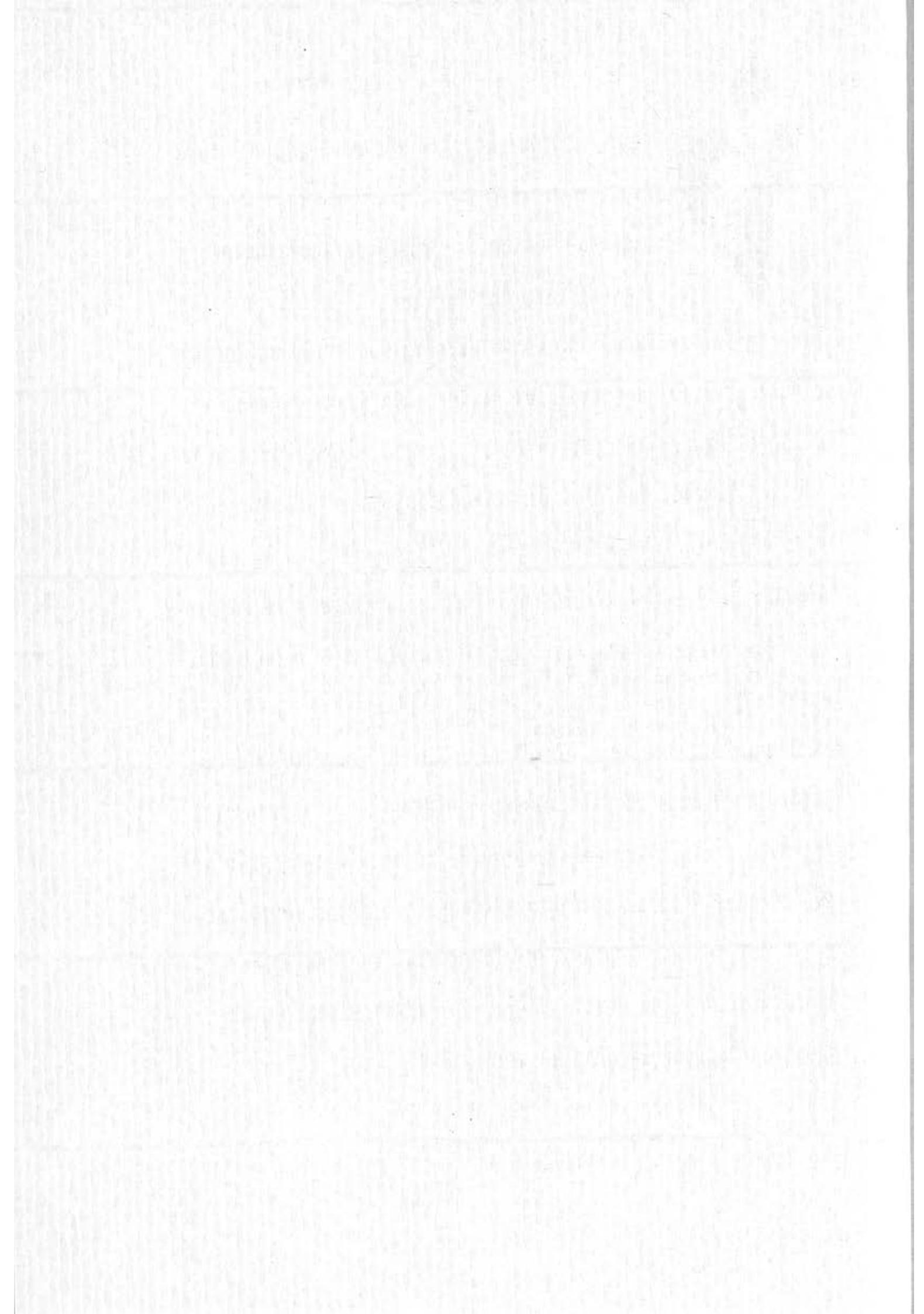
Remata o Ano Dieste e o Consello da Cultura Galega non quere deixar de face-la súa pequena homenaxe á figura senlleira das nosas letras deste ano 1995 ♀

Remata o ano e, pola contra, recóllese neste cartafol unha obra inicial, primeiriza ♀ O Dieste mozo publica por primeira vez no noso idioma e tracexa xa a cerna propia da súa narrativa ♀

E é *Charamuscas* obra de mozos galegos nunha situación límite ♀ Unha viaxe desde a África da guerra cara ó país da súa memoria ♀ E é o idioma galego a porta e vehículo necesario nesta viaxe, quizais iniciática, cara unha patria soñada ♀

Obra de mozos e —como as crónicas parellas de Paz Andrade, Fernández Oxea, Espasandín—, se cadra tamén, espello inxel para a nosa mocidade de hoxe á que tanto lle gusta facer *fanzines*; publicacións que como *Charamuscas* xorden autoxestionadas, autodeseñadas, e autoeditadas ♀ Flores humildes, se queredes, pero que dan o sinal do bulir do sangue novo que agroma nos eidos ♀

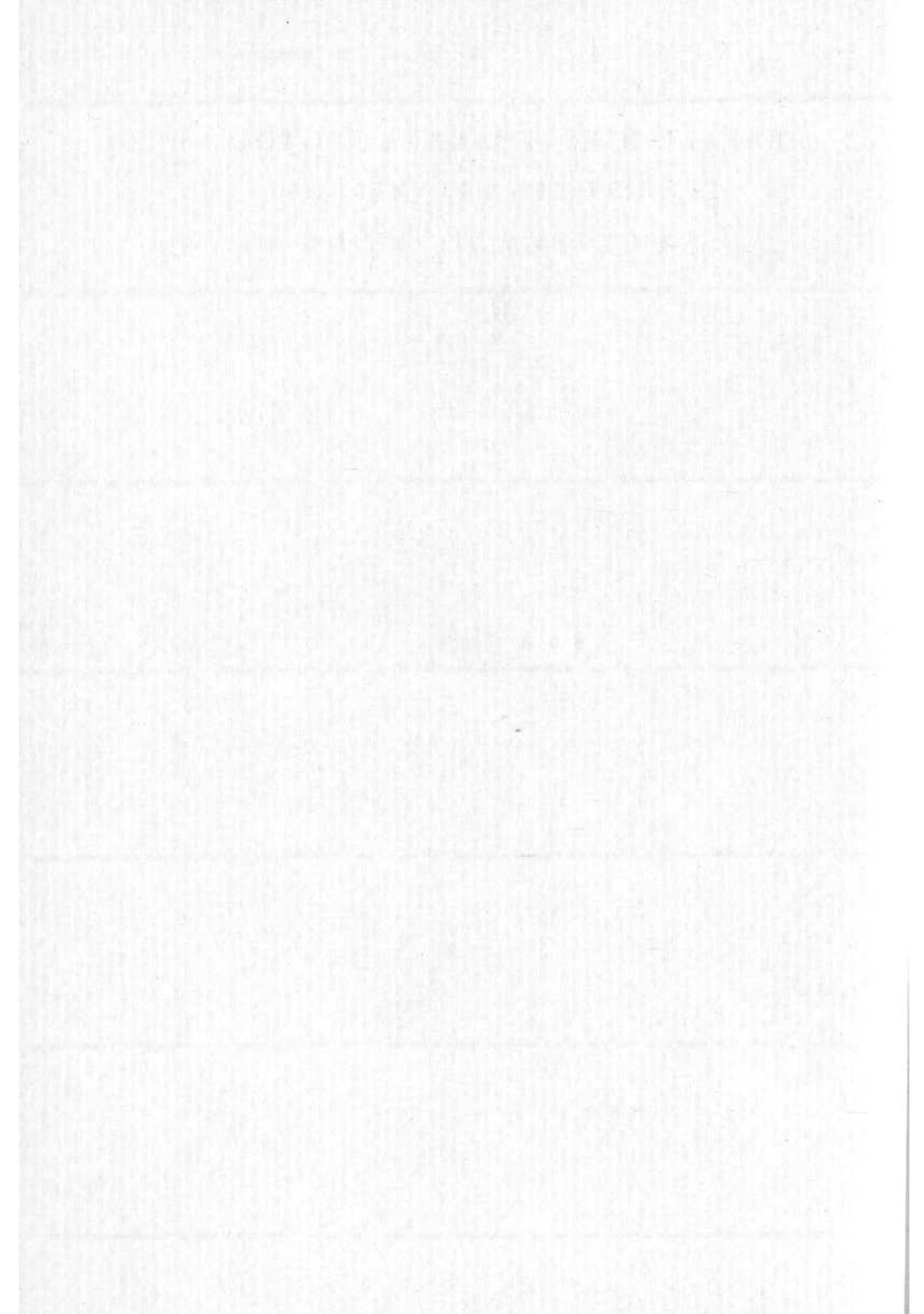
Santiago de Compostela, Nadal de 1995

RAFAEL DIESTE E BREA SEGADE,
ESCRITORES RIANXEIROS
NA GUERRA DE ÁFRICA

¶

X.L.AXEITOS

Rafael Dieste na súa constante porfía por poetizar a realidade, rendeu unha insólita homenaxe á más inadvertida das flores:

“Entón unha pataca é unha cousa integral, que supón unha terra, supón unha luz, supón uns mencerces, supón unhas flores [...] ¶ Porque non hai patacas sen flor... tiña eu interese en facer agasallo e esas pobriñas flores do que estamos comendo todos os días”¹ ¶

Hoxe, cando declina o Ano Dieste, tamén quere esta publicación do Consello da Cultura Galega rescatar unha humildísima entrega literaria xestada enteiramente nun medio tan hostil coma o Marrocos colonial ¶ Pero, como a flor da pataca, *Charamuscas* forma parte, máis alá dos seus propios creadores, desa cousa integral que é a cultura galega ¶ E é parte integral tamén das luces, mencerces e flores da poética de Rafael Dieste ¶

Ten a revista, como valor engadido, o mérito de ter acollido os primeiros escritos galegos de Dieste: *Paliques*, dous breves relatos titulados *¡Boa sorte Peitoduro!*... e *Fálase dun barco carboeiro*, e o conto, máis tarde incorporado ó libro *Dos arquivos do trasno, O vello que quería ve-lo tren* ¶

Os dous relatos agrupados baixo o título xeneral de *Paliques* responden a unha concepción inicial da literatura como intertextualidade vital semellante á de Galdós cando afirma que por onde queira que vaia o home leva consigo a súa novela ♫ Na base desta idea está a teoría da beleza e da verdade que presenta a simple contemplación da realidade ♫ Adoitaba Dieste crear historias orais arredor dos indianos e outros persoaxes do pobo con gran facilidade ♫

Coinciden na súa brevedade con outros relatos inéditos coetáneos, tamén en galego, que publicaremos de inmediato ♫ Todos comparten certas notas características da narrativa diesteana: simplicidade, fórmulas dialóxicas que remiten á historia contada ou presenciada, de clara orixe popular E a presencia constante de litixios e problemas esenciais ♫ Neste caso, de forma directa, o problema da emigración, problema serodio e irresoluble na vila natal ♫ Entre os anos 1916 e 1922, datas de fame e de miseria social en Rianxo, a vila sofre o asedio da enfermedade e da emigración con tal crudeza que disminúe considerablemente a poboación ♫ Entre os emigrados figuran algúns íntimos amigos de Dieste, como José Benito Rañó ♫

A referencia a un narratario, que xa amosa nos títulos, está afirmada por fórmulas orais: “Eu... más non vos sei ♀ Soio hei de decirvos que o home non chega [...] eu non vos sei nada” ♀

Amosa tamén o relato que ten como protagonista a Peitoduro o curioso caso das balcoadas, que se convirten nos escritores rianxeiros nun signo externo de fachenda e notoriedade, provocado pola sinxela e natural disposición arquitectónica da vila ♀ A ampliación do varadeiro de Setefogas, nos primeiros anos do século, será seguida da inauguración do Paseo da Ribeira ♀ A este pugnan por asomarse as casas de Rianxo na percura do mar, única fonte de ingresos da vila ♀ Os balcóns, as súas dimensíons e coidado reflecten directamente o estado da economía familiar ♀ Por este motivo, o Peitoduro de Dieste emigra e o Rifante de Castelao² non renuncia ós balcóns a pesares da extrema situación económica ♀ E tamén se explica o que Dieste lle teña dedicado ó balcón mariñeiro outros títulos³ sen esquencer o artigo periodístico no que invita ós galegos a dignifica-la casa familiar por dentro⁴ ♀

Nunha celebrada xuntanza de escritores falouse do tren

como motivo literario e trascenderon as más ignotas e lonxanas historias do panorama internacional; ninguén, según me consta, lembrou este conto de Dieste, *O vello que quería velo tren*, que saíu á luz nas páxinas da revista *Charamuscas* ♫ Tanto se o queremos ler desde a perspectiva dominante do desexo, tal como fai Miguel Castelo na súa poética cortometraxe, como se o queremos ver desde o punto de vista do enfrentamento de dous mundos, o conto está cheo de suxestións e de vida ♫ Avó e neto, tren e carro, zocos e zapatos presentan baixo o manto dainxuidade aldeán os problemas ancestrais de Galicia: progreso e tradición, campo e cidade, mocedad e ancianidade... ♫

Charamuscas e o destino —militar neste caso— foron “punto de cita” de dous rianxeiros que nos falaron da vida a través da literatura ♫ Pero non foron estes os únicos motivos de encontro entre Dieste e Brea ♫ Fieles ó seu destino creativo e orixe popular un e outro vanse atopar de novo lendo e glosando a letra dunha conocida canción rianxeira que di así:

Pousada pideu o vento,
o vento que vén do mar,

pideuna en tódalas portas
e ninguén lla quixo dar.

A choiva da media noite
repinica no vidral.

Nun curruncho dun alpendre
botouse o vento a chorar.⁵

Pero mentras Dieste continúa o poema sen romper as canles más populares da terceira persoa, Brea crea unha ruptura introducindo o desamor en primeira persoa:

O silenzo era de vidro
cando chegou a mañán.

O xílgaro non atina
coa letra do seu cantar.

Polos garruchos da noite
vou pendurando a curar
os monllos da pena crúa
que os teus desvíos me dan.

Tamén estes versos compartidos son charamuscas acesas no medio do vento sen pousada Versos xuglarescos entre a memoria e a vida Nun e outro caso de intertextualidade, a vontade de integrar o folclore na literatura, un dos grandes anceios xeneracionais

Polo demáis a biografía de *Charamuscas*: xénese,

descripción, contido, colaboradores, etc., está dабondo
precisada cos moi documentados artigos dos profesores e
sobriños de Brea Segade, Rosa Brea e X.R. Brea
Agradecemos a Rosa, especialmente, a desinteresada cesión
do único orixinal que existe

A Coruña, 1995

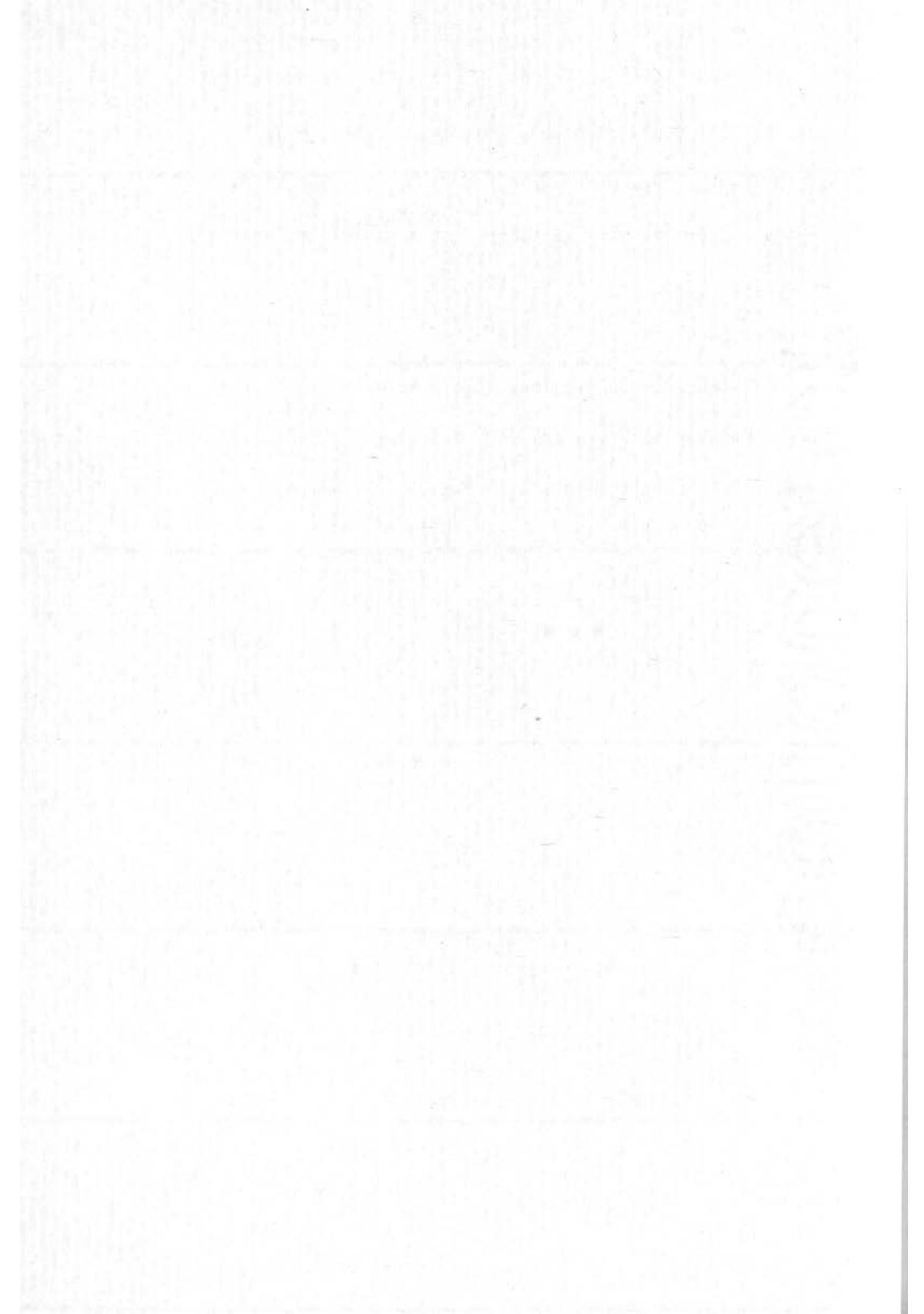
(1) Vid. RAFAEL DIESTE, *Obra galega completa*, Galaxia, Vigo, 1995, p. 312.

(2) CASTELAO, *Obra completa*, Akal, 1975, pp. 63-65.

(3) *O balcón mariñeiro*, en RAFAEL DIESTE, *Obra galega completa*, Galaxia, Vigo, 1975, p 117.

(4) Ob. cit. vol. 2, pp. 79-80.

(5) Dieste publica o poema en *El Pueblo Gallego* (16-V-1926) que recollemos na nosa edición *Obra Galega completa 1*, Vigo, Galaxia, 1995, p.215. O de Brea foi recollido en XOSE MARIA BREA SEGADE, *Poesía e prosa*, edición ó coidado de Carme García, Axuntamento de Rianxo, 1984, p. 60.

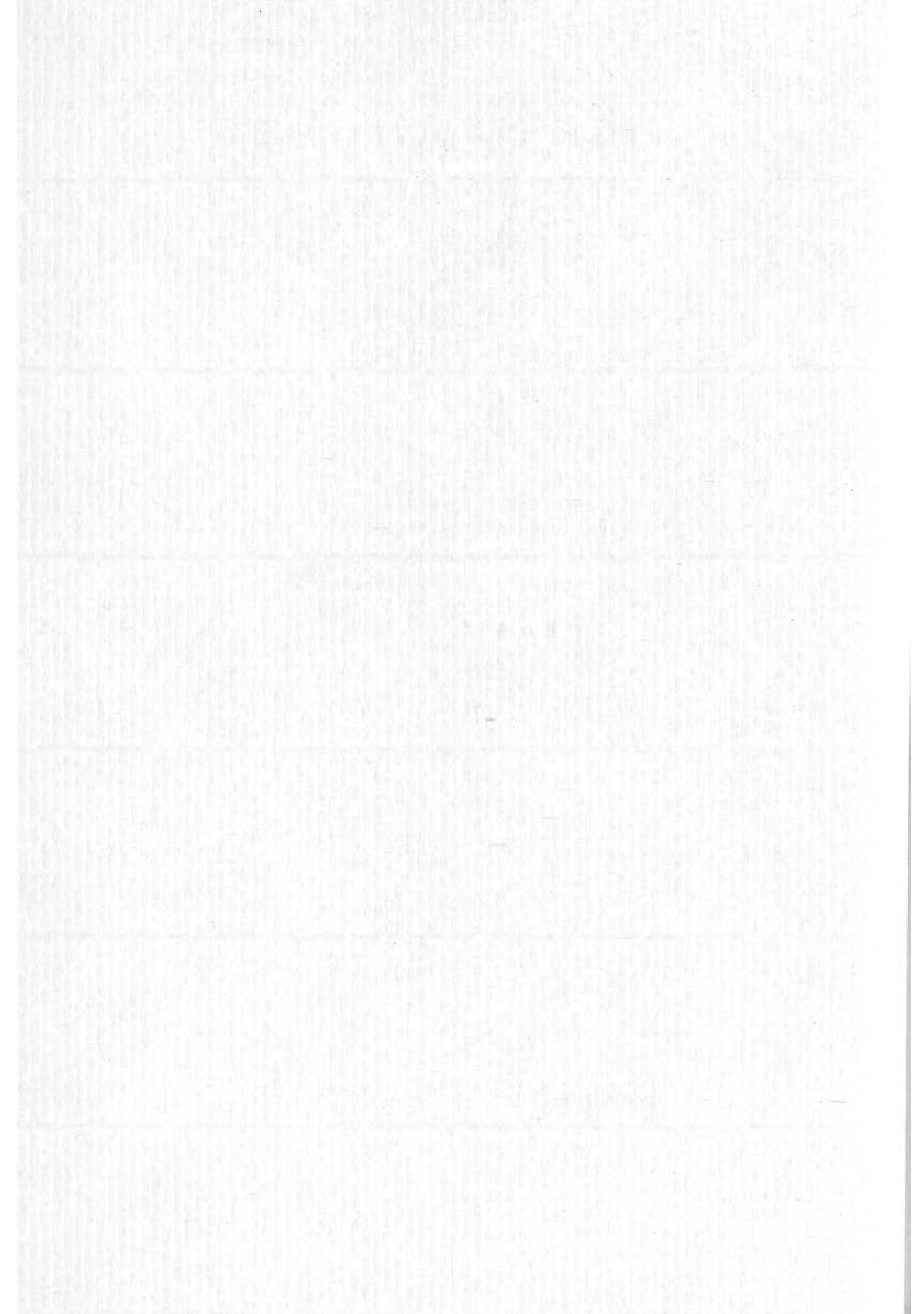
A REVISTA CHARAMUSCAS
RESEÑA HISTÓRICA

þ

ROSA BREA SUÁREZ

þ

Os datos do presente escrito
están sacados da obra orixinal
de Xosé María Brea e doutros documentos
da citada obra que conservo no meu poder.

Dentro dun vello baúl, nunha carpeta de cartón con cintas vermellas, durmiu un longo sono *Charamuscas* ♀

Trátase dunha revista de carácter literario que durante a guerra de África escribían tres compañeiros de armas no campamento de Dar-Drius ♀ Os compañeiros que escribían a revista eran Xosé María Brea Segade, Rafael Dieste e Xesús Romero Suárez, os dous primeiros do Concello de Rianxo e o terceiro da parroquia de Beba (Mazaricos) ♀

1923 ♀ Recíbese na casa da familia de Brea Segade de Taragoña (Rianxo) unha carta que Xosé María Brea dirixe a súa nai, na que se fai constancia por vez primeira da existencia da revista ♀ A carta ven datada en Dar-Drius no mes de novembro , sen ano, pero supонse que é do 1923 pola data da revista que aparecerá en abril deste mesmo ano ♀

“Coido que arrestora recibiría miña irmán Rosa unha revista i-un libriño que fixemos aquí tres amigos, nomeado Charamuscas, no que teño postos eu tres contos...”

1951 ♀ O escritor rianxeiro D. Faustino Rey Romero, membro pertencente á Real Academia Galega, con data 27

de novembro, no artigo “Ronseles líricos en el mar de Rianxo” do Faro de Vigo, refírese á citada revista nun estudio que fai sobre Xose María Brea Segade: “Durante la campaña de África Brea redactó una revista gallega titulada Charamuscas, salía escrita a máquina y le ayudaban en esta tarea sus compañeros de milicia Rafael Dieste y Jesús Romero Suárez...” ♫

1952 ♫ 25 de xullo en Buenos Aires (Arxentina), na revista da Asociación Galega en número extraordinario con motivo do Día de Galicia, nas páxinas 25 e 26, de novo D. Faustino Rey Romero fala da revista cando novamente fai un estudio sobre Brea: “Una estrecha amistad le unió con otros dos grandes poetas rianxeiros, Manuel Anmtonio y Rafael Dieste

♪ Con este y con Jesús Romero Suárez, redactó una revista que aparecía en Marruecos y se titulaba *Charamuscas*” ♫

1965 ♫ Rafael Dieste, nunha entrevista para o xornal *La Noche* di: “Con Brea hice un periódico manuscrito (el era quien lo copiaba y lo ornamentaba) en el lugar que uno menos podrá imaginarse: un fortín ♫ Nuestro periodiquito era en gallego... se titulaba *Charamuscas*” ♫

Como ben di Dieste, Brea era o que debuxaba, como

tamén mecanografiaba os apuntes de cada un dos tres autores xa que a revistiña está escrita a máquina, pero esquécese Dieste de nomear ó terceiro colaborador Xesús Romero Suárez ♀

1974 ♀ No tomo 4 da Enciclopedia Galega, nas páxinas 52-53, na reseña correspondiente a Xosé María Brea Segade fálase da revista: “Brea y Dieste hacen durante la campaña de África un periódico manuscrito en gallego que se titulaba *Charamuscas*” ♀ Esquecéndose aquí de citar a Xesús Romero quizais por falta de información ♀

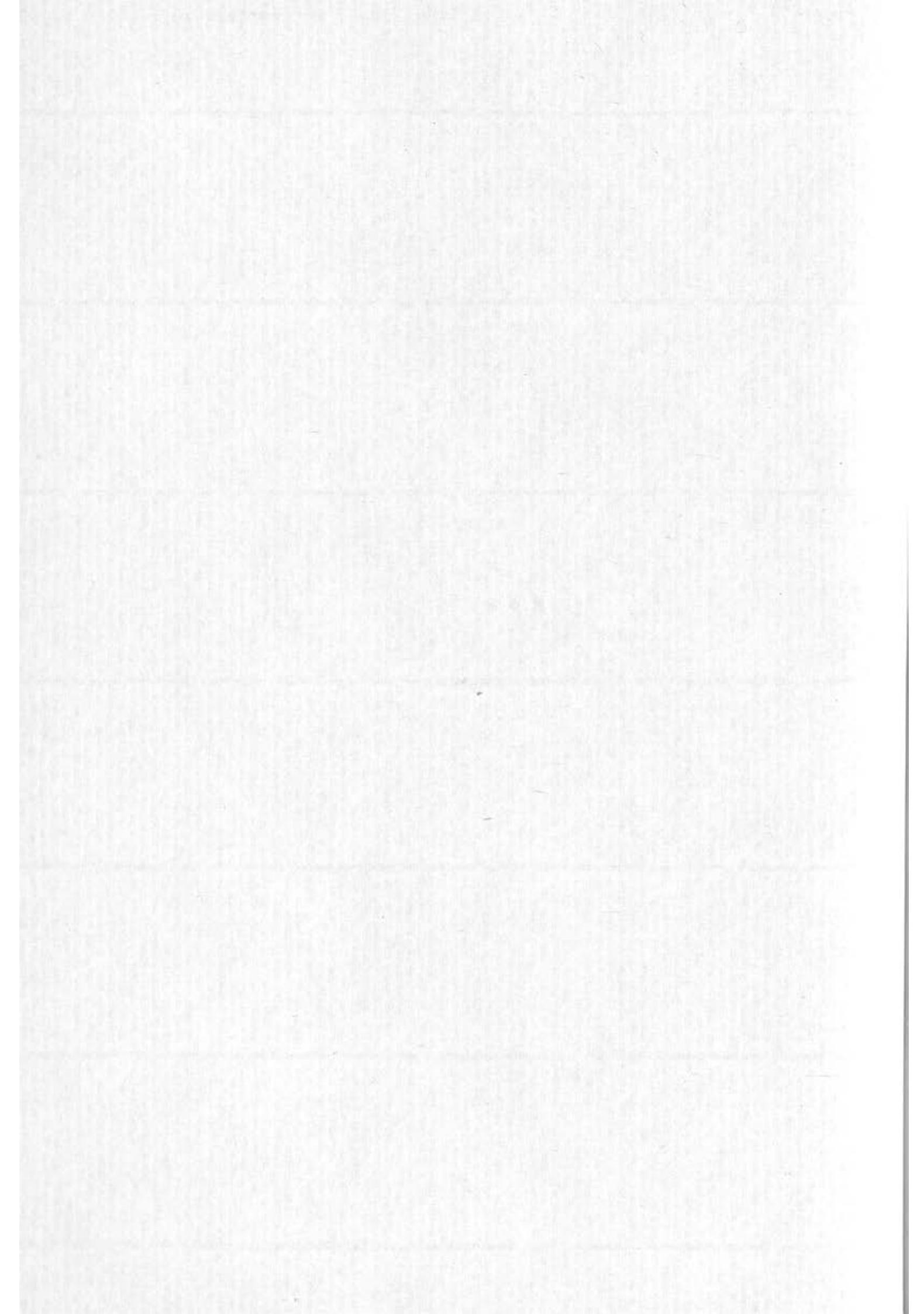
1984 ♀ A profesora Dona Carme García edita a obra titulada *Xosé María Brea Segade. Poesía e Prosa*, en edición patrocinada polo Iltmo. Concello de Rianxo ♀ Na páxina oito da introducción fai mención á revista e di: “*Charamuscas* era unha revistiña literaria que Brea, xuntamente con Rafael Dieste e Xesús Romero Suárez redactaba en África, está mecanografiada en galego e a portada é un deseño dunha paisaxe da nosa terra realizada por Brea ♀

1994 ♀ Xosé Ramón Brea Rey facendo un estudio sobre Brea Segade volve a mencionar a revista *Charamuscas* no artigo “Retrincos dunha vida” publicado no mes de setembro dese

ano con motivo das festas de Guadalupe de Rianxo na revista editada pola Comisión de Festas “Guadalupe 94”, fai unha semblaza da revista e dos seus autores ♫

Despois de tantos esforzos chegamos ó punto en que, como di Eduardo Pondal, “os tempos son chegados” ♫ Chegou o tempo de que abramos o vello baúl e desatando as cintas da carpeta, deixemos que *Charamuscas* saia á luz, para honra dos seus autores e honra de todo o pobo galego ♫

Laxe, Costa da Morte. Maio de 1995.

CHARAMUSCAS
UNHA REVISTA GALEGA
NA GUERRA DE ÁFRICA

XOSÉ MARÍA BREA SEGÁDE
RAFAEL DIESTE
XESÚS ROMERO SUÁREZ

XOSÉ RAMÓN BREA REI

ADICATORIA

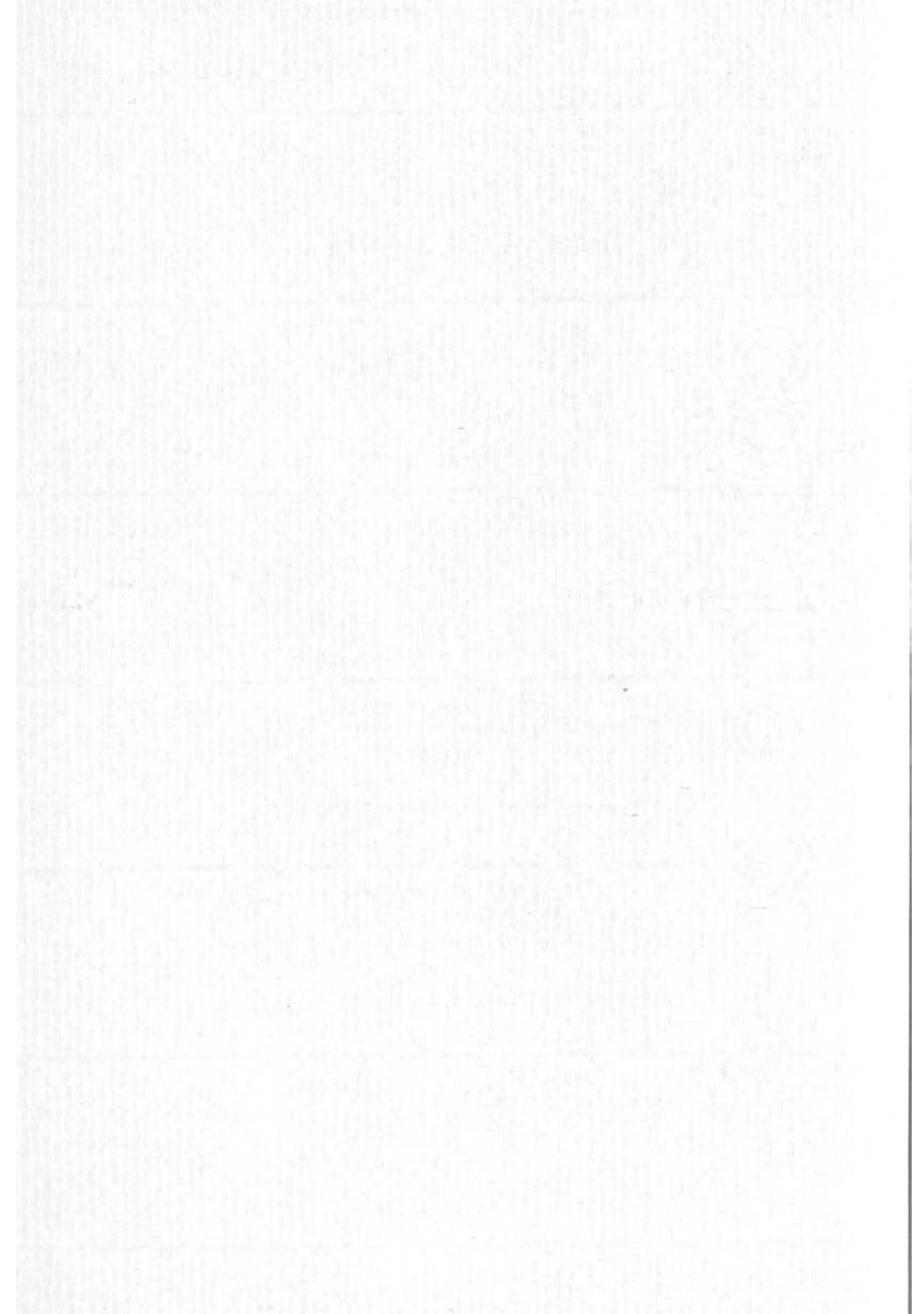
In memoriam daquel fato de mozos galegos
que fixeron de Galicia e da súa lingua,
bandeira e baluarte, en medio da morte
e do absurdo dunha guerra que non era a súa.

AGRADECIMENTOS

Á familia Brea Segade, que soubo gardar
durante máis de setenta anos, as páxinas
de *Charamuscas* que hoxe nos enchen de ledicia
e que veñen achegar un elo máis
á recuperación da nosa cultura.

A Xosé Luís Axeitos,
que soubo mante-la ilusión.

*É hora capitán, collamos rumbo
de cara ó tempo que ficou no olvido,
ese espello de brétemas que ás veces
se ilumina no fondo da memória
e fai brillar en lampos unha tarde
que nunca volverá. Pero está viva.*

A. Avilés de Taramancos

Nos anos 50, cando D. Faustino Rey Romero¹ comeza a se interesar pola obra do poeta de Taragoña (Rianxo), Xosé María Brea Segade², durante o estudio dos orixinais do autor, vaise produci-lo primeiro encontro co exemplar (o único do que se ten noticia) dunha revista que levaba por nome, *Charamuscas*. Logo, diante dos atrancos que D. Faustino tivo que afrontar, para edita-la obra de Brea —empresa que non pudo acadar— aquel achado seguiu esquecido durante máis de trinta anos, ata o ano 1984, data na que verá a luz a primeira edición da obra de Xosé Mª Brea Segade, patrocinada polo Ilmo. Concello de Rianxo, cun estudio crítico da profesora Carme García.³

Nesa edición, dáse noticia da xénese de *Charamuscas*, en terras de Marrocos, durante a coñecida como Guerra de África —de triste lembranza no pasado histórico español— e ademais incorpóranse as composicións conservadas no único exemplar, incompleto, que fora gardado como un tesouro sentimental por Rosa, a irmá do poeta.

Pero, aquela xoia literaria, testemuña do quefacer artístico de tres mozos galegos, voltou ó esquecemento, na soildade da sala da casa familiar de A Coviña (Taragoña), ignorada por críticos e estudiosos, a agardar algunha iniciativa que a espallase por todo o mundo da galeguidade. E ben, ese intre parece que vén de chegar, de man do

Consello da Cultura Galega, que no Ano de Rafael Dieste —un dos tres artífices da revista— quere renderlles homenaxe de admiración e gratitud, ademais de axudar á reconstrucción da nosa memoria histórica.

A PARTIDA PARA MARROCOS.

O ano 1921, Rafael Dieste, xunto cun bo fato de mozos da mesma quinta —Brea Segade, Otero Espasandín, Amado Villar, Xesús Romero Suárez, ...— formarán parte do Batallón Expedicionario do Reximento Zaragoza, acantoados en Santiago de Compostela, que será enviado a África para reforza-la posición española en terras do Protectorado de Marrocos.

Logo da fasquía que collen os acontecementos militares, como consecuencia da derrota sufrida en 1921 polas tropas españolas en África —momento que a Historia recollería baixo a expresiva denominación de Desastre de Annual, onde morren preto de oito mil soldados e que sementará o descontento na sociedade española— o Exército envia un continxente de tropas de reforzo, parte do cal embarcará no porto de Vigo con rumbo a Melilla.

Rafael incorpórarse ó servizo militar, con cota de exención parcial, nuns momentos tremendalemente complicados, logo das novas tráxicas que chegaban da campaña africana. Breve estancia en Compostela e, moi logo, o intre da partida para terras do Protectorado, onde permanecerán durante dous longos anos (1921-1923). Este momento recólleo o xovencísimo Brea Segade (voluntario no Exército e sen cumpri-los 17 anos) nunha postal enviada á familia de Taragoña (Rianxo)⁴:

Vigo, 27-7-1921.

D. José Brea .

Querido Padre: Con esta fecha partimos para África; esta postal es la despedida (que quiera Dios no sea la última) de su querido hijo.

AS NOVAS DE ÁFRICA.

O ambiente militar que viven nas desérticas terras africanas énos

coñecido pola correspondencia que manteñen, coa familia no caso de Xosé María Brea, mentres que a de Dieste vai dirixida ó seu grande amigo, Manuel Antonio. Rafael escrébelle ó autor de *De catro a catro*, dende Melilla, as seguintes palabras cheas de ironía, nun xogo evasivo da magoante realidade bélica⁵:

(...) Si a tarxeta e o tempo deran máis de si, precuraría agora asombrarte cos perigos impoñentes que estou pasando. ¿Qué menor compensación hei de ter que a de asustar un pouco ós amigos con relatos tétricos? Polo pronto básteche saber que xa sentín simblar por riba da trincheira os cañonazos dos mouros; que xa nos é familiar a trama de asubiantes ameazas que teñen as balas contra as nosas testas; que xa durmín na trincheira baixo unha choiva cheia de caraxe (choiva de auga, sen metáfora), etc.,etc.

Todos eles comparten a visión de Manuel Antonio, cando critica a súa participación nunha guerra que lles é allea e o triste espectáculo dunha España desorientada e vencida. O poeta de Asados cóntalle a Rafael que non pode ser más triste o espeutago de Hespaña y-o do voso sacrificio, e o seu ideal de xustiza é o que lle está a falar cando sentencia, “¿Queres rexenerarte? Faite soldado de Abd-el-Krim ou fuxe”⁶. Tamén Dieste voltará a incidir nas reflexións sobre o seu papel no campo de batalla e noutra misiva, datada en Segangan, o 18 de outubro de 1921 (levaban tres meses de servicio), confesa que sente problemas de conciencia pola súa situación.

CAMPAMENTO MILITAR DE DAR-DRIUS.

O seu campamento está en Dar-Drius, unha posición formada por uns poucos barracóns e tendas de campaña, defendidas por un parapeto de sacos terreiros. Alí tamén irá parar o xove Otero Espasandín, quen compartirá a experiencia da guerra neses anos e encetará unha grande amizade con eles, especialmente con Rafael⁷:

Un certo día, xa soldado, vin trasladado a Melilla co Batallón Expedicionario do Reximento de Zaragoza... Ó chegar á tenda da 1ª Compañía, saíron vernos os soldados e, entre eles, estaba Dieste, Rafael Dieste.

O mesmo Espasandín lembrará anos máis tarde aquel campamento de farrapos nun libro de recordos da mocidade, que é tamén unha homenaxe a Dieste e ós compañeiros de armas⁸:

No pude olvidar este horrendo campamento formado de cosa de una docena de barracones improvisados, tiendas de campaña, un parapeto irregular de sacos terreros que escasamente llegaban a cubrir el pecho, “telderetes” de lona donde los moros “amigos” vendían té o algo así, sazonado con menta,... Los tenderetes se habían improvisado con cuatro palos y unos retazos de lona castigados por las tempestades de arena, por el sol de mediodía, el frío de las noches y hasta por algunos proyectiles del “enemigo”.

Tamén o outro soldado rianxeiro, Brea Segade, no relato “Recordos da campaña”, recreará literariamente aquel escenario queimado polo sol, sobre o que planeaba a morte⁹:

Parecía un niño de pombas... Dúas tendas de campaña, brancas como nevoeiros asomaban a galleta por cima d-os paredós feitos de sacos e terra.

(...) Com-un desterro tiña a veces bagullas ou cantares. I-era más... pois tiña tamén o peligro d-a morte cando unha que outra bala pasaba fendendo os aires c-o seu asubiar de serpente adoecida.

A “FUXIDA” DA GUERRA.

Vai ser unha constante nestes soldados galegos o rexeitamento da experiencia bélica coma fonte de inspiración literaria ou xornalística. Tanto as composicións que conforman *Charamuscas* coma a correspondencia que manteñen con Galicia, evidencian a fuxida dun ambiente de horror e morte. Os perigos non parecen existir e os recordos dunha Galicia popular, chea de cantigas, paisaxes amables ou xentes labregas e mariñeiras van significar la evasión da fronte de guerra, o trunfo da memoria sobre a realidade.

Esa aparente tranquilidade chegará a preocupar a Manuel Antonio e ó seu curmán, Roxelio Pérez, como amosa o contido dunha carta na que lle recriminan o ton que Rafael adopta, pois non son capaces de entender —sobre todo coñecendo as tráxicas noticias que os xornais dabán da

Guerra— que Dieste ironice sobre o ambiente militar. Así lles responde Dieste¹⁰:

Ós dous vos disgustou esta tranquilidade miña. Ista tranquilidade que as vosas verbas, co poder que as verbas dos amigos que están lonxe, nos loxanos paradiños das nosas ansias, teñen no equilibrio da nosa ánima. Ista tranquilidade que eu consideraba como o mellor froito dos meus velllos pensamentos, das miñas vellas lecturas, de tódalas pesadillas de inferno porque pasou o meu ser, da labor autoeducadora en que puxen quizaves un dos meirandes cariños de que son capaz.

Na mesma liña de fuxida está a correspondencia do amigo e veciño, Brea Segade, quen lle di a súa irmá Rosa¹¹:

(Melilla, 25 de outubro de 1921)

Querida hermana:

(...) Estad tranquilos. Yo de salud estoy bien. Ayer se tomó Monte Arruit sin disparar casi un tiro, sólo tiró algo la artillería y los aeroplanos arrojaron alguna bomba. Nada más hay de nuevo que merezca importancia.

Un abrazo de tu hermano.

Non nos cadran as vivencias de Brea, Dieste ou Espasandín, que mesmo ocupan o tempo de lecer na confección dunha revista, coas de Ramón J. Sender en *Imán, novela de la guerra de Marruecos* (1950), quen vai facer unha crónica denunciadora da Guerra, vista como unha absurda traxedia e cun realismo cru que non foxe dos horrores.

CHARAMUSCAS: UNHA REVISTA GALEGA EN ÁFRICA.

No segundo ano de permanencia en Marrocos, nun ambiente pouco propicio para o exercicio literario, vai agromar unha experiencia editorial senlleira, tendo en conta os medios materiais cos que foi feita e, áinda máis, o feito de estar inspirada no lúgubre ambiente das trincheiras e os sacos terreños, entre o cheiro da pólvora e a presencia arrepiante da morte. Aquela experiencia ten un nome, *Charamuscas*, síntese de fogar e de patria —simbolizada no lume familiar da lareira— mais tamén de guerra e destrucción (o lume dos bombardeos e das explosións).

A primeira referencia da revistiña chéganos a través da

correspondencia que Brea Segade mantén coa casa familiar rianxeira. Nunha carta a súa nai, sen data, pero que pode asegurarse que é de 1923, coméntalle¹²:

Campamento de Dar-Drius, 23 de Noviembre.

Miña boa nai: Dimpois dunha tempada de silenco (confiando no seu perdón) esquirbo hoxe dous carreiros pra decirlle o de sempre. Que estou ben de saúde e que axiña nos veremos na nosa casa. Agora, como decía a vella, poucas son as malas fadas. Hei de ir a probar o viño novo das nosas viñas de Iñobre i os chourizos do noso cocho i as bolicas do entroido, ¡teño unhas ganas...!

(...)Coido que arrestora recibiría miña irmán Rosa unha revista i un libriño que fixemos eiquí tres amigos, nomeado “Charamuscas”, no que teño postos eu tres contos e que supoño lles han de gustar.(...)

O propio Dieste lembra así aquela experiencia literaria nunha entrevista realizada por Máximo Sar para o xornal La Noche, o 14 de setembro de 1963, ó pouco de chegar do exilio americano:

Con Brea hice un periódico manuscrito (el era quien lo copiaba y lo ornamentaba) en el lugar que uno menos podrá imaginarse: un fortín corroído por las balas marroquíes y las tempestades de muchos años, y acosado de noche por la rara quejumbre de los chacales. Era el tope de un cerro empinadísimo, el Tariabuchi, ¿que querrá decir eso en árabe? Nuestro periodiquito era en gallego. Su nombre leve, nada enfático, sugería una cierta estética literaria, pero además tenía la virtud de recordar a la pequeña guarnición el hogar distante... Se titulaba “Charamuscas”.

Aquela sinxela revistiña estaba feita por tres mozos galegos da provincia da Coruña. Xunto con Brea Segade (encargado do aspecto gráfico e de traballos en prosa e verso) e Rafael Dieste, que lle engade a maxia dos seus relatos breves, hai unha terceira pluma que Rafael non cita, un mozo moi amigo de Brea, natural da parroquia de Beba, en Mazaricos, chamado Xesús Romero Suárez¹⁵, home vinculado tamén ós estudos de Maxisterio, en Compostela. Así pois, tres mestres por vocación e tres mestres na creación literaria e o entusiasmo galeguista.

O exemplar que se conserva, aínda que incompleto e amosando os avatares do tempo, consta de oito páxinas [sen numerar], en octavo

maior(*), que ten o valor histórico-cultural e, mesmo sentimental, do reencontro cunha experiencia que coidabamos definitivamente perdida, a do quefacer literario no medio da contenda africana.

A portada está deseñada por Brea e representa unha paisaxe aldeá de beiramar, onde se conxugan perfectamente o agro e a ría. Uns piñeiros e unha casa de aldea que se converte no motivo principal. Diante dela, as xentes cos trafegos diarios, un hórreo e o carro debaixo del completan a típica escena costumista. No fondo, sobre os montes da lonxanía, pode enxergarse un muíño de vento. Os paxaros e as velas de dous barcos completan a escena que, se ben é sinxela, ten todo o significado da terra recordada dende a distancia.

SUMARIO.

Na parte superior, en letras maiúsculas, resalta o nome da revista, CHARAMUSCAS, e a pé de páxina podemos le-los datos do exemplar: Número mostráreo - Drius, Abril de 1923. Na contraportada atopámolo sumario (SUMÂREO), que consta das seguintes composicións:

¡Sanctus! - Refraneiro - Da miña lira torva - Cantigas - O vello que quería vel-o tren - Da musa popular - Paliques - Atardecer - Unha alma que se vai - Recordos da campaña.

Na revista conservada faltan varias páxinas —quizais non máis de dúas— pois non aparecen as composicións tituladas *Da miña lira torva*, *Cantigas* e un fragmento de *O vello que quería ve-lo tren*. Respecto á primeira delas, o poema *Da miña lira torva*, coñecémolo por unha copia realizada pola familia de Brea Segade, polo que supoñemos que é da súa autoría.¹⁴

Seguindo o Sumáreo de *Charamuscas*, a primeira das composicións, *Sanctus...!*, da autoría de Brea Segade, é un conto no que se critica a

(*) Ás oito páxinas sérvelle de guarda un bifolio de 23'5 x 34'5 no que figuran a portada co debuxo citado e o sumáreo final.

postura egoísta dun crego que sacrifica en aras dunha vocación relixiosa imposta, a única filla que o vello Chinto tiña. Este, incapaz de supera-la anguria dunha vellez marcada pola soidade, morre de contado, mentres...

...o siñor abade sorría sentado no seu balcón celo de pau que emboutaban algunas frores tardías, musitando como unha promesa, un resiñado “Sanctus! Sanctus! Sanctus!”.

Vén logo un *Refraneiro* con tres mostras da sabedoría popular que, xunto con *Da musa popular*, (a sexta colaboración) e, quizais tamén, *Cantigas* —que non aparece neste exemplar— teñen como protagonista a cultura popular de tradición oral. No difícil momento en que fan a revista, este mergullamento na Galicia viva das conversas e das cantigas festeiras, tiña que significar para eles o cordón umbilical coa Terra, a esperanza do retorno presentido.

Outra composición que tampouco aparece no exemplar é o poema *Da miña lira torva*, da que xa apuntabamos anteriormente que aparece nunha copia familiar, velaí que pensemos que pertence a Brea Segade. Trátase dunha serie de octosílabos con rima consoante encadeada, de corte costumista e identificadores da primeira etapa, rosaliana, do autor:

Negras nubes de trebón
hai no ceo; un chaparrón
cae fero, i a carón
da morrente lumieira,
reza unha vella tristeira,
paseniño, unha oración.
(...)

A quinta composición da revista é *O vello que quería ve-lo tren*, que constitúe a primeira versión do coñecido conto de Dieste, e que tamén ten o valor de ser unha das súas primeiras mostras en lingua galega, xunto cunha importante aportación ó coñecemento da xénesis dos seus contos. Podemos asegurar que, nestas poucas páxinas, xa están diáfanas e vibrantes as notas que van caracteriza-la mestría do conto diesteano.¹⁵

Este conto mantén, no fragmento conservado, unha grande similitude

co texto aparecido na edición de *Dos arquivos do trasno*, do ano 1926. Referíndonos ó fragmento conservado, as principais diferencias aparecen no intre da partida do tren, cando o autor nos amosa os pensamentos do vello. Atopamos na versión feita en África, unha meirande caracterización da tristura que atafega o vello peito dun home que ten vivido moitos anos; pero que descobre que hai máis mundos que el endexamáis presentiu:

Naquel mundo que pasara como un lóstrego, sentía escuramente unha atrevida, irreverente bruxería, unha vida sen coto, co vértigo das áxies volteiradas dos títeres nas altas randeeiras. ¿Cal era o mundo verdadeiro? ¿Vivira el engañado tantos anos nas altas toxeiras? Había máis mundos que o seu. Mundos de bruxería, mundos de arriscados equilibrios, mundos de irreverenza e tamén de maravela. Pro el, xa, ¡malpocado...!

A desilusión, o ton pesimista caracteriza a parte final do relato de Dieste. Este personaxe do vello que ve como esvara a vida, unha vida da que el non intuíra que había máis mundos que o seu, significa a reivindicación do coñecemento, unha chamada ó universalismo.

Rafael Dieste tamén é o autor de dous relatos moi curtos, que teñen como protagonistas a dous homes marcados pola traxedia da emigración, ainda que vistos dende distintos prismas. Aparecen os dous relatos baixo o epígrafe de Paliques, título que lle acae moi ben dada a faceta de Rafael como un grande conversador.

No primeiro deles, *Boa sorte Peito-Duro*, o protagonista representa a loita pola supervivencia; pero se na primeira viaxe que fai a Buenos Aires tenta facer cartos para paga-las débedas e, na segunda viaxe, gañar para unha casa, agora na terceira, a fin xa é menos relevante, pois tenta pórlle os balcóns á casa. Esa postura vital do emigrante que mestura a subsistencia cunha certa fachenda de trunfador, lévanos a aquela Cousa de Castelao, na que “o *Rifante*” vai pedi-llos cartos prestados para botarlle un balcón novo á casa, co gallo de que non se soubese que estaban a pasar fame. Non sería descamiñado pensar que os dous rianxeiros non fan más que recoller unha historia real vivida na súa vila.

Dieste, nunha especie de complicidade co personaxe, non exenta de

ironía, deséxalle que a sorte lle sexa favorable:

E niste que agora vai faguer leva mentres de ganar pros balconcelos de ferro que á casa ten de lle pór. Antrementres non volva, o chao das balcoadas istá sen antepeito, e dá medo ós rapaciños que avican dindo fondo dos vidraes... ¡Boa sorte, Peitoduro!

O segundo conto de *Paliques* é o celme dun dos relatos más característicos de *Dos arquivos do trasno*, estamos a referirnos ó que leva por título, *O vello Moreno*, aínda que aquí está moito menos elaborado, a xeito de borrador do que será a súa versión definitiva. Titúlao Dieste, *Fálase dun barco carboeiro*, e o protagonista é un mariñeiro emigrado.

A técnica narrativa de Dieste espállase polo relato, enchéndoo todo dunha buscada ambigüidade, tal e como se contaría a conducta da muller entre as xentes do pobo. A acusación de infidelidade centra o clímax da historia e o barco carboeiro, camiño das Indias, simboliza a decisión do mariñeiro, a asunción da magoante realidade. O propio narrador, nun xogo de perspectivas, implícase no remate do conto amplificando o sentimentalismo dunha historia vivida:

Tamén sábese que o home que viña pro seu lar, falou na Cruña cun vello amigo.
Eu... máis non vos sei. Soio hei de dicirvos que o home non chega e que a muller
anda cas pálpebras roxas. Fálase dun barco carboeiro que saiu pra Bombay. Eu non
vos sei nada. Pro unha eistrana tristura apértame a gorxa

Os dous relatos brevísimos —quizais foise más axeitado falar de proxectos de contos— que conforman *Paliques*, amosan unha visión do home galego, entre lírica e comprensiva, que vai estar presente en toda a súa producción galega. Nestas composicións de xuventude xa latexa tamén outra das características que definirán a súa narrativa, os finais requintados e anti-climáticos que pechan o conto coas palabras necesarias, xustas.

Vén de seguido a única composición de Jesús Romero Suárez, o terceiro colaborador da publicación, e que el titula *Atardecer*. Trátase dunha descripción do ambiente africano que envolve o campamento de Dar-Drius, á chegada da noite. A saudade da paisaxe galega identifícase coa calma da posición militar:

O sol vai esmorecendo pra acocharse tralo pico máis alto do monte Mauro(...). Oise ó lonxe o ladrido dos cans, os queixidos dos chacales i o tartaleo da xente nas kabilas, dando todo siñales de que a noite se vai envolvendo baixo o seu negro mantelo

Na mesma páxina que a composición anterior, aparece o poema, *Unha alma que se vai*, formado por tres estrofas de catro versos octosílabos, con rima asoante nos pares, na más pura liña costumista. Asina os versos, José de Pazos Vela Hidalgo¹⁶, escrito a pluma sobre o nome mecanografado de José Brea Segade.

A morriña refúxiase baixo a presencia tutelar das cantigas da nai e dos rezos, co fondo tristeiro das campás da igrexa:

(...)

Ela oíndo as badaladas
da eiresia do meu lugar,
espertoume e dixo: “¡Reza
pola alma que se vai!”

Ponlle o ramo á revista *Charamuscas* a descripción que Brea fai do campamento militar de Dar-Drius. O seu título, *Recordos da campaña*, texto nunha prosa descriptiva e con resonancias poéticas que nos amosa a tristura da guerra, baixo o sol de chumbo do deserto africano. No final, a interrogación retórica fai reflexionar sobre a terrible experiencia que debeu ser para aqueles mozos, afeitos ás tertulias literarias e ás longas disertacións filosóficas, a presencia obsesiva da Morte, unha compañeira que compartiu o día e a noite durante doux longos e arrepiantes anos:

(...) o monte parecía pelado e maldito. Sen o niño de pombas (uns paredós de sacos e terra con dúas tendas de campaña, brancas como neboeiros) e sin nós, Butugarat parecía que non tiña xa o perigo da morte como antes; ¿ou será, quizais, que vai a morte con nós a donde queira que nós vaimos?

EPÍLOGO.

Rafael Dieste, Xosé María Brea Segade e Xesús Romero Suárez superarán a etapa de Marrocos e voltarán a reencontrarse coa paisaxe natal a principios de 1924. Cada un deles incorporouse ós seus quefaceres da

vida civil e aquel milagre que agromara entre a poeira africana foi esmorecendo ata se cubrir coa lousa do esquecemento.

Como unha paradoxa do destino ou, se cadra, un enredo do trasno — vello amigo de Dieste— aquelas follas de en octavo, comestas polo tempo e queimadas polo teimudo sol africano, voltan hoxe cheas de vida e coa eterna novidade do que nunca morre. Voltan, logo de máis de setenta anos de silencio, rescatadas do esquecemento para gloria daqueles soldados galegos que, diante do fusil, souberon “fuxir” a cabalo dos soños, á procura do espello da Arousa e da vella presencia do Barbanza.

Ao igual que aquel Pampín cheo de maxia, de *Dos arquivos do trasno*, que algúñ día collería os camiños do mar, Brea, Dieste e Romero emprenden a volta, co seu porte cheo de humanidade, a ollada prendida no roibén da tarde e un ronsel aberto á lembranza...

Levará a súa caniña e irá petando amorosamente con ela nas cousas do mundo. E cando, de volta, desembarque no peirao asubiando ou facendo que asubía, choutará pola ribeira a noticia, inxel, estourante, lucinte:

¡ Voltou Charamuscas !

San Xoán de Laiño, maio de 1995

NOTAS

(1) V. REY ROMERO, Faustino, (Edic. de Carme García e Xesús Santos), Ilmo. Concello de Rianxo, 1985.

(2) BREA SEGADE, Xosé María (Taragoña-Rianxo, 1904-1934). Fillo dun tenente da Guerra de Cuba, marcha voluntario para o Exército ós 17 anos e de contado é enviado a África, cun batallón expedicionario. Colabora con Dieste e Jesús Romero na redacción da revista *Charamuscas*. De volta en Taragoña traballa como mestre do Pósito de Pescadores, pero sen deixar nunca a creación poética. Morre de tuberculose ós 29 anos de idade.

O seu descubridor é outro rianxeiro, o crego Faustino Rey Romero, quen o dá a coñecer nos círculos literarios. Tamén se interesou pola súa traxectoria literaria, o profesor Carballo Calero, quen o considera como o discípulo máis aventaxado de Amado Carballo. A súa produción poética comeza ós 14 anos con composicións de corte costumista, na liña rosaliana, para logo pasar pola etapa modernista e ata chegar ó descubrimento do novecentismo de Amado Carballo. As súas últimas composicións evolucionan hacia o vanguardismo, na estética de Manuel Antonio. A morte presentida motivará que destruíse grande parte dos seus escritos. Non chega a publicar ningún libro en vida, aparecendo recollida toda a súa produción, en verso e prosa, en *Xosé María Brea Segade, Poesía e prosa* (Edición de Carme García), Concello de Rianxo, 1984.

(3) Xosé María Brea Segade, Poesía e prosa, (Edic. de Carme García), Ilmo. Concello de Rianxo, 1984, p.119

(4) V. Correspondencia, p.119, en op.cit.

(5) "Lembrando a Rafael Dieste". GRIAL, nº78, 1982, p.458.

(6) Manoel Antonio, *Correspondencia*, en Obra completa (ed. de D. García Sabell), vol.III, Vigo, Galaxia, 1979, pp.128-129

(7) X. Otero Espasandín, "Apoloxía de Rafael Dieste", GRIAL, nº78-1982.

(8) X. Otero Espasandín, *Cuentos que me contó Dieste*. Ediciós do Castro. Sada, 1984, p.65.

(9) *Charamuscas*. Nº mostrario. Dar-Drius, abril de 1922.

10) "Lembrando a Rafael Dieste", op. cit., p.459.

(11) V. "Correspondencia" en Xosé María Brea Segade, ob. cit., p.124

(12) "Correspondencia" en Xosé Mª Brea Segade, op. cit., p.150

(15) ROMERO SUÁREZ, Xesús. Nace en Beba (Mazaricos) o ano 1898 e fai estudos de Maxisterio, exercendo como mestre toda a súa vida. En 1921 é destinado a Marrocos co Batallón Expedicionario de Dieste. Colabora na revista Charamuscas e mantén con Brea unha grande amizade que se prolongará logo do regreso á terra. Na correspondencia co amigo, aparecen algúns relatos de tipo costumista, entre eles *Os bos tempos de Xirome* e *La mendiga*. Morre en Guioliade (Betanzos) en xaneiro de 1949.

(14) Incluímo-lo poema *Da miña lira torva*, seguindo a copia realizada pola familia Brea Segade, no capítulo de transcripción dos facsímiles, en 5º lugar, tal e como se indica no sumario do orixinal conservado.

(15) Víctor Freixanes(*) considérao o relato máis intenso, eficaz e tecnicamente mellor organizado da nosa literatura contemporánea. (...) “Se existe o relato perfecto, (...), ese é este pequeno conto de Rafael Dieste.”

(Freixanes, Víctor F., A lanterna máxica, en *Rafael Dieste, heterodoxia e paixón creadora*, VV.AA., Edic. Xerais, 1995, p.2.

(16) GRIAL, Nº91(xaneiro-marzo 1986), Nota sobre os comezos literarios de Rafael Dieste, Carme García R.

Explica a autora, en nota a pé de páxina, que o poema *Unha alma que se vai*, asinado por José de Pazos Vela-Hidalgo, aparece na páx.264 de Literatura Gallega, 2ª edición Casa Edit. Maucci, Barcelona, 1911, de Eugenio Carré Aldao, e está datado en Valladolid en 1907.

CHARAMUSCAS

1 9 2 3

þ

[TRANSCRICIÓN]

XOSÉ RAMÓN BREA REI

TRANSCRICIÓN DO FACSÍMILE

Complétase esta edición facsímile coa actualización dos textos, para facilita-lo seu acceso a todos aqueles lectores non especializados, que por non estar familiarizadas co galego literario de comezos de século, terían dificultades na súa comprensión.

Para a transcripción dos textos da revista *Charasmicas*, seguímo-la normativa vixente na actualidade, e adaptámo-la súa ortografía, suprimindo guións e apóstrofos innecesarios. Asemade, acentuamos de acordo coas regras ortográficas do galego actual.

Na morfosintaxe, respectamos no esencial os orixinais dos autores, agás algunha alteración moi notoria. En canto ó léxico, os cambios tamén son os imprescindibles (castelanismos, vulgarismos e hiperenxebrismos), mantendo os dialectalismos, coa intención de amosa-la riqueza e o estado da lingua nas primeiras décadas deste século.

Nas composicións poéticas, os cambios afectan, sobre todo, á ortografía, dada a imposibilidade de actualizar outros aspectos que alterarían a métrica e o ritmo dos versos.

Entre corchetes facemos figurar o hipotético final de cada páxina, dado que o orixinal no está numerado.

¡SANCTUS...!

Arminda acabara de esbafar en saloucos.

—¡Pobre santiña! —díxolle o señor Chinto— Dende hoxe endexamais me será leda a vida... Un vento irto, vento de trebón, esfóllame a roseira da alma... E cando xa non te vexan os meus ollos, cando as túas manciñas, como dúas rosas brancas, non se pousen nas miñas... engurradas e vermellas pola vellez, dime ti miña filliña, como ha ter acougo o meu espírito..? Eu vereime só, sen arrimo, en rexia loita coas soidades, mentres ti presa no convento, irás sorrinte e maina coma unha avelaíña polo camiño sen termo das santidades ata facerte monxa...

As reflexións do vello craváronse no corazón de Arminda coma espiñas. Agre para os dous era o mandato do señor abade, agre e doente. ¡Nunca fora ela tan virtuosa, tan boa..!

En troques, o señor abade estaba satisfeito da súa obra. A rapaza non era merecente doutra vida máis ruín. E sabía da pena do vello; pero el a forza de finxir, case o convenceu de que aquela dor de soidade sería uns días, nada máis que uns días... E o vello Chinto, cego nunha fe de obediencia ós seus maiores, unha fe que lle viña de herdo, accedeu á proposta do señor abade, dispónsese a vivir morrendo na casiña vella, onde tan feliz fora coa súa filla moi amada.

Moi de mañanciña, o señor abade, cal se levase unha bandeira de trunfo, endexamais tan ledo, camiñaba coa nena de cara a Santiago. O señor Chinto despediuños dende a curuta da Mámoa, cos ollos apiñocados de bágoas, baticando no aire o pano de loito que, en recordo da filla, lle doaran as manciñas, as dúas rosas brancas do seu xardín. E voltou á súa casa vella onde, por unha tempada, a súa face se trocou arisca de tristura... Esquivouse das xentes como un gato de desertas serranías e foi envellecendo, envellecendo, compracéndose no seu desterro, na docedume de lembranzas vellas e saudosas. [1]

Un día mandouno chamar o señor abade. Arrimado a un pauciño de toxo, encrequenado baixo o peso asoballante dos anos e das penas, o señor

Chinto chegou á súa beira.

O señor abade sorría misticamente... Arredando das sens os cabelos de cinza, coas mans que tremían de contento, faloulle:

— ¡Alédate Chinto! ¡Temos monxa!

— ¿Monxiña? —preguntou o vello friamente.

— ¡Olla, Chinto, olla! —e ensinoulle a carta que lle mandara o señor bispo.

O vello tateataba ó lela e unha suoriña maina salferíalle a testa. Despois díxolle pensativo:

— Estou moi ledo señor, estou moi ledo... Mais o metela monxa foi un desacerto; eu sería más feliz se agora, na miña vellez, tivese á miña beira un netiño... un fillo dela. Mais así, señor abade, anque ledo polo ben da filla... a tristura da miña vida esgázame o corazón. Eu morrerei abandonado, ninguén á miña beira verterá unha bágoa cando eu morra.

O señor abade sentiu nas falas amargas do vello unha tola irreverencia e díxolle cun sorrir nevado:

—¡Ben, home, ben! Mañá falareille un pouquín o que son as cousas do ceo...

E o señor Chinto voltou á casoupa, arrimado ó pauciño de toxo, e encrequenado baixo un peso asoballante de penas e de anos...

E cando ó outro día, o badalo batía nas campás, dando o sinal de defunto..., o señor abade sorría sentado, no seu balcóncelo de pau que emboutaban algunhas flores tardías, musitando como unha promesa, un resignado “¡Sanctus! ¡Sanctus! ¡Sanctus!”.

XOSÉ BREA SEGADE

REFRANERO

Cando o corvo croa
e a carballeira soa
vento pola proa.

Díxolle o pote ó caldeiro:
saca pra alá que me luxas.

Cando os porcos arremeten á xente
e co fuciño desfán o que topan
auga na porta. [2]

DA MIÑA LIRA TORVA (*)

Nas labregas...

Negras nubes de trebón
hai no ceo; un chaparrón
cae fero, e a carón
da morrente lumieira
reza unha vella tristeira,
pasenijo unha oración.

A carón dela un meniño
de medoña trabadiño,
engruñado... apoucadiño,
que ten destrabado ollar,
tamén lle axuda a rezar
pra que pare de troar...
tan sequera un pouquiniño.

E a caraxe dos rumores
que nacen nos arredores
da casiña que ten flores,
abicando á ventanela,

(*) Composición incluída en Charamuscas, nas páxinas perdidas. Engadímola aquí, seguindo unha copia da familia Brea Segade.

atafega a cantarela...
queixume¹ de pesadela
de feridos reiseñores.

XOSÉ Mª BREA [5]

O VELLO QUE QUERÍA VE-LO TREN

(...)* [4]

despavoridas polo apremio. O tren parecía sufri-la impertinenza dunha detención levando presa. E fuxeu cheo de indiferenza polo probe apeadeiro apodrecido.

O neto fala moito. ¡Como corría o tren! E non levaba cabalos. E había un neno como el, que abicara pola ventanela. Un neno ben vestido, de cara fina, que tiña nos ollos esa expresión dos ricos nenos das cidades, que andan en tren e viven en casas moi altas. Aquel neno non se asombraba de ir en tren. ¡Que misteriosa finura había naquela indiferenza! E tamén ía unha señorita cunha teliña livián como as que fan as arañas, cubrindo a face... unha teliña morada.

O vello fala pouco. Vai satisfeito, pero un pouco tristeiro. Naquel mundo que pasara como un lóstrego, sentía escuramente unha atrevida, irreverente bruxería, unha vida sen coto, co vértigo das áxiles volteiradas dos títeres nas altas randeeiras. ¿Cal era o mundo verdadeiro? ¿Vivira el engañado tantos anos nas altas toxeiras? Había máis mundos que o seu. Mundos de bruxería, mundos de arriscados equilibrios, mundos de irreverenza e tamén de marabilla. Pero el, xa, ¡malpocado...!

De súpeto, o rapaciño dixo:

— Eu cando medre tamén hei de andar en tren.

As enrugas do vello teceron unha sombrisa tristura. O rexo carro de bois volta ba rinchando, xemendo e dando tombos para a aldea de nome bravo e silvestre, perdida entre calados cumes.

RAFAEL DIESTE

(*) No único exemplar conservado faltan dúas páxinas, velai que este coñecido relato de Dieste apareza incompleto.

DA MUSA POPULAR

Non quero ser muiñeiro
nin varre-lo tremiñado,
porque alá no outro mundo
piden conta do roubado.

A Virxe da Guadalupe
¿quen a fixo moreniña?
O raio do sol que entra
pola súa ventaniña.

Veño da Virxe da Barca,
veño de abala-la pedra.
Abalei a pequechiña
que a grande non quixo ela. [5]

PALIQUES.

¡BOA SORTE PEITO-DURO...!

Andrés, o Peitoduro, o home de Manuela a Faimilagros, volve outra vez a Bos Aires. Esta é a terceira viaxe. Na primeira desempeñouse das débedas que o asoballaban como un feixe de chumbo, enriba das costas. Na segunda, fixo aquela casa nova que ergue á beira do camiño verdadeiro, a súa pedra picada. E nesta que agora vai facer, leva mentes de gañar para os balconcelos de ferro que á casa ten de lle pór. Entrementres non volva, o chan das balconadas está sen antepeito, e dálle medo ós rapaciños que abican dende o fondo das vidreiras... ¡Boa sorte, Peitoduro!

FÁLASE DUN BARCO CARBOEIRO...

Entrementres o home andou navegando (xa pasaran dous anos desde que el saíra da casa) ela tivo o rapaciño que, con cara de boa peza, agora

anda ós niños polas carballeiras. (Xa sabedes de quen falo). Na semana pasada recibeu ela un baúl cheo de boa roupa, de xoguetes, lambetadas e demais marabillas. Tamén tivo unha letra e unha carta que viña da Coruña. Sábese que a carta era do home, pero non se sabe o que di... Tamén se sabe que o home que viña para o seu lar, falou na Coruña cun vello amigo. Eu... más non vos sei. Soio hei de dicirvos que o home non chega e que a muller anda coas pálpebras roxas. Fálase dun barco carboeiro que saiu para Bombay. Eu non vos sei nada. Pero unha estraña tristura apértame a gorxa.

RAFAEL DIESTE [6]

ATARDECER.

O sol vai esmorecendo para acocharse tralo pico máis alto do monte Mauro. As andoriñas revoan dunha oliveira noutra, buscando a galla máis xeitosa para cobizarse durante a noite. _ ese ó lonxe o ladrido dos cans, os queixidos dos chacais e o tartaleo da xente nas kabilas, dando todo sinais de que a noite se vai envolvendo baixo o seu negro mantelo.

Na escalaera que forma, polo lado de dentro, a parede que rodea o fortín, enxérgase un soldado que entre os beizos murmura unha cántiga baixa... baixiña. ¿Cantará as súas dores, os seus amores ou as súas alegrías? ¡Quen o sabe!

O sol ponse; o soldadiño cala e lonxe ladran os cans; con brisas de paz e morriña amañece a noite.

XESÚS ROMERO SUÁREZ.

UNHA ALMA QUE SE VAI.

Eu sentín as badaladas
da eiresia do meu lugar,
no xardín da miña casa
en morna tarde do vran.

No seu colo, cal no berce,
me abalaba miña nai,
pra adormexarme cantando
en galego seu cantar.

Ela oíndo as badaladas
da eiresia do meu lugar
espertoume e dixo: “Reza
pola alma que se vai”.

JOSÉ DE PAZOS VELA HIDALGO [7]

RECORDOS DA CAMPAÑA.

Parecía un niño de pombas... Dúas tendas de campaña, brancas como neboeiros, asomaban a galleta por cima dos paredóns, feitos de sacos e terra.

Peruleiro o monte e ateigado de charamuscadas rosiñas, cun carreiriño pálido, polo medio, que baixaba á congostra; era Butugarat. ¡Como un desterro, tiña a veces bagullas ou cantares! E era más..., pois tiña, tamén, o perigo da morte cando unha que outra bala pasaba fendendo os aires co seu asubiar de serpente adoecida.

Despois xa de pasaren meses, chegaron as horas de deixar aquel curro onde a alma tivera soños, pensamentos alegres e tamén vendavais de tristeza.

Era de mañá. O sol de abril queimaba agarimoso, e un vento suaviño rosmaba sobre o cume bravío do monte. Entón, afrouxáronse as cordas e aquelas tendas, brancas coma neboeiros, esmoreceron mainas, mainas ata bica-la terra; logo, os paredóns foron esvarando cume abaixo, rolando pola canle ata o fondo da montaña, con aquel rolar que recordaba o desastre doutro tempo..., je non quedou nada en pé!

Collemos o carreiriño pálido que, atravesando o monte, baixa a congostra para subir a outro niño que parecía, branco tamén, un niño de aguias, cun forte derrubado e sen bandeira, como os moitos de hoxe.

Alí, no camiño, miramos para arriba: o monte parecía pelado e maldito. Sen o niño de pombas (uns paredóns de sacos e terra con dúas tendas de campaña, brancas coma neboeiros) e sen nós, Butugarat parecía que non tiña xa o perigo da morte, como antes; ¿ou será, quizais, que vai a morte con nós, onde queira que nós vaimos?

XOSÉ BREA SEGADE [8]

BIBLIOGRAFÍA SOBRE A REVISTA CHARAMUSCAS

XOSÉ Mª BREA SEGADE, *Poesía e Prosa*, (Edic. de Carme García), Ilmo. Concello de Rianxo, 1984.

GRIAL, Nº91(xaneiro-marzo 1986), “Nota sobre os comezos literarios de Rafael Dieste”, Carme García R.

VV.AA., Especial Xosé Mª Brea Segade, Revista Guadalupe-94, Comisión de Festas de Rianxo, 1994.

BREA REY, XOSÉ RAMÓN, Dieste na guerra de África. A revista Charamuscas, Revista das Letras, O Correo Galego, 2-II-95.

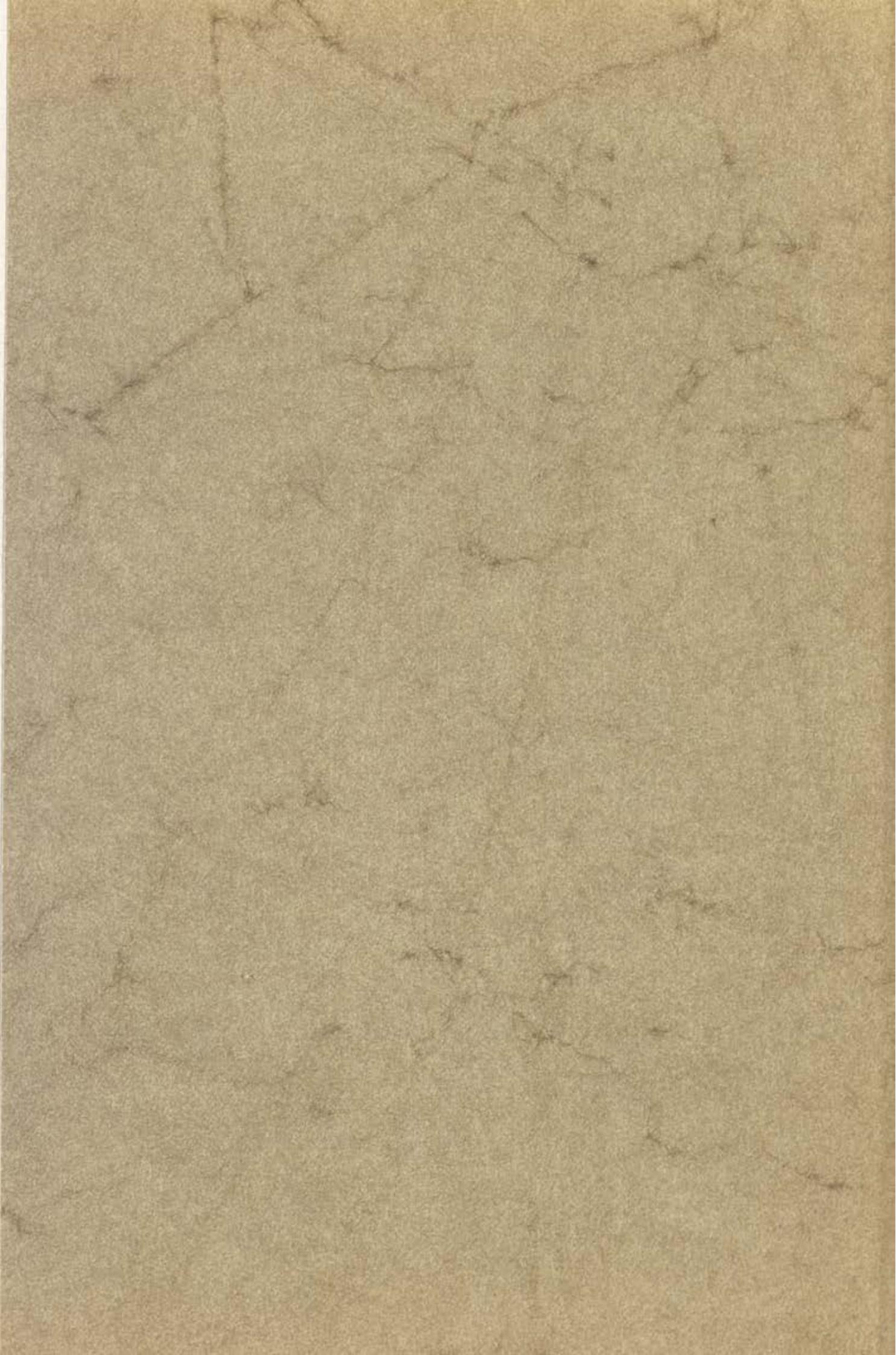
BREA REY, X. RAMÓN, Charamuscas, a revista de Rafael Dieste na guerra de África, Boletín Galego de Literatura, Univ. de Santiago, maio 1995.

VV.AA., Especial Rafael Dieste, Revista Guadalupe-95, Comisión de Festas de Rianxo, 1995.

FOTOGRAFÍA DO FACSÍMILE
MARGEN
SELECCIÓN DE COR
MÁCROM
FILMACIÓN DE TEXTOS
RIAZOR

ESTA EDICIÓN FOI REALIZADA
NOS OBRADOIROS GRÁFICOS
DE GRUP 5 S.A.
NO 1995,
ANO DE RAFAEL DIESTE

ISBN
84-87172-07-5
DEPÓSITO LEGAL
B-46503-95

**CONSELLO
DA CULTURA
GALEGA**

CONSELLO
DA CULTURA
GALEGA